

AMICA EDUCA

**Analiza o rodnoj
ravnopravnosti
i mentalnom
zdravlju mladih
u Tuzlanskom kantonu**

Projekat: „Mladi agenti društvenih promjena”

Mart 2021

Konsultantica: Mirna Dabić Davidović

Sadržaj

Izvršni sažetak.....	3
1. Uvod i pozadina	9
1.1. Informacije o organizaciji	9
1.2. Informacije o projektu.....	9
2. Metodologija istraživanja	11
2.1. Svrha i ciljevi analize.....	11
2.2. Metodologija i alati za analizu.....	12
3. Rezultati i analiza.....	15
3.1. Informacije o trenutnom pravnom okviru rodne ravnopravnosti u Federaciji BiH	15
3.2. Informacije o sistemu mentalnog zdravlja u Federaciji BiH i Tuzlanskom kantonu.....	18
3.3. Informacije o lokalnim politikama i institucionalnim mehanizmima u gradovima i općinama Tuzlanskog kantona (s naglaskom na grad Tuzla) u vezi s poboljšanjem rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja mladih	21
3.4. Informacije o različitim de jure i de facto pravima žena i muškaraca i kako na njih različito utiču politike i institucionalna pravila	28
3.5. Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju institucije i njihov stvarni uticaj na zadovoljavanje potreba žena i muškaraca, posebno kada su njihove potrebe različite	30
3.6. Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju NVO i njihov uticaj na zajednicu.....	34
4. Zaključci i preporuke	39
4.1. Zaključci	39
4.2. Preporuke	42
5. Prilozi	45
5.1. Lista dokumenata u analizi o rodnoj ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih u Tuzlanskom kantonu	45
5.2. Lista učesnika/ca u analizi o rodnoj ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih u Tuzlanskom kantonu	46

Izvršni sažetak

Ovaj izvještaj je sažetak nalaza i preporuka koje je konsultantica Mirna Dabić Davidović identifikovala u Analizi o rodnoj ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih i izradi instrumenta za mjerenje uticaja projekta na mlade ljude korisnike/ce u okviru projekta „Mladi agenti društvenih promjena“ koji se realizuje u periodu od januara 2021.godine do decembra 2023. godine u Tuzlanskom kantonu, Bosna i Hercegovina a sprovodi ga organizacija civilnog društva Amica Educa iz Tuzle. Projekt će osnažiti i edukovati ukupno 40 mladih ljudi koji će provoditi razne zagovaračke aktivnosti i direktno uticati na najmanje 1070 ljudi iz Tuzlanskog kantona i indirektno na preko 60 000 ljudi iz Bosne i Hercegovine. Projekt se bavi izazovima vezanim za mentalno zdravlje, rodne ravnopravnost i izgradnju mira u tri faze.

Svrha i ciljevi istraživanja: Analiza sastoji se od dva dijela: izrada početne analize konteksta rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja mladih i razvoja instrumenta za praćenje uticaja projekta. Svrha prvog dijela /početne analize konteksta je genesiranje informacija o sljedećim detaljima: Informacije o trenutnom pravnom okviru rodne ravnopravnosti u Federaciji BiH i Tuzlanskom kantonu; Informacije o lokalnim politikama i institucionalnim mehanizmima u gradovima i općinama u Tuzlanskom kantonu (sa fokusom na grad Tuzla) u vezi s poboljšanjem rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja mladih; Informacije o različitim pravima de jure i de facto žena i muškaraca i kako na njih različito utiču politike i institucionalna pravila; Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju institucije i njihov stvarni uticaj na zadovoljavanje potreba žena i muškaraca, posebno kada su njihove potrebe različite; Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju nevladine organizacije i njihovom uticaju na zajednicu; Zaključci o nedostacima, poteškoćama i problemima te preporuke za prevazilaženje nedostatak, poteškoća i problema nadležnih organa vlasti i nevladinih organizacija za primenu mehanizama za unapređenje rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja mladih. Svrha drugog dijela Analize je izrada instrumenta (upitnika) za praćenje uticaja projekta, odnosno mjerenje početnog i završnog stanja fokusirajući se na promjene u znanju, stavovima i ponašanju vezanim za rodnu ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih učesnika i učesnica projekta.

Metodologija i alatke za izradu analize: Analiza rodne ravnopravnosti je urađena u skladu sa *cfđ Priručnikom za rodnu analizu izrađenog 2019. godine*. U skladu sa priručnikom, centralna tematska područja koja su izabrana za rodnu analizu za projekat „Mladi agenti društvenih promjena“ bila su participacija i nasilje i pravda. Osnova za definisanje alata za ovu analizu bile su smjernice - pregled ključnih pitanja za sve tri dimenzije (osoba, struktura i odnosi) koji je korišten za pojedinačne intervjue s različitim akterima za dobivanje relevantnih informacija o stanju rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja mladih. Glavne metode korištene u ovoj analizi bile su:

- a) *Desk istraživanje*- analiza dokumenata koja obuhvata pregled zakonske regulative u oblasti rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja u Federaciji BiH, Tuzlanskom kantonu i gradu Tuzla, prateće dokumentacije vezane za usluge i pružatelje usluga u oblasti rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja u Tuzlanskom i gradu Tuzla.
- b) *Intervjui*- polustrukturirani intervjui uživo i online putem Microsoft Teams-a i Vibera, ili u pisanoj formi, uključujući početni sastanak sa osobljem projekta Amica Educa. U ovom procesu izrade Analize učestvovalo je ukupno 19 osoba, od kojih su većina relevantni predstavnici/e aktera iz sektora civilnog društva i javnog sektora, kao što su: OCD Amica Educa, Omladinsko vijeće Tuzla, Centar za mentalno zdravlje Tuzla, Komisija za ravnopravnost spolova grada Tuzle, Omladinski Resursni centar Tuzla, Omladinski pokret Revolt Tuzla, World Vision Tuzla, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku i povratka Tuzlanski kanton, Univerzitet u Tuzli - Fakultet

za edukaciju i rehabilitaciju, Klinika za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla, OCD Viva žene Tuzla, Služba za kulturu, sport, mlade i socijalnu zaštitu u Gradu Tuzli, OCD Agora-društveno edukativni centar za otvoreno obrazovanje i cjeloživotno učenje, Komisija za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona, OCD Fondacija Tuzlanska zajednica, OCD Tuzla Otvoreni centar (TOC), SOS Dječija sela Gračanica i Ministarstvo za kulturu, sport i mlade Tuzlanskog kantona.

Rezultati analize: Ovo poglavlje raspoređeno je u 6 potpoglavlja: 1. Informacije o pravnom okviru i zakonima koji regulišu rodnu ravnopravnost i pitanja mladih u Federaciji BiH, kao što su: Zakon o ravnopravnosti polova u BiH, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, Zakon o zabrani diskriminacije u BiH i Zakon o mladima u Federaciji Bosne i Hercegovine; 2. Informacije o sistemu mentalnog zdravlja u Federaciji BiH i Tuzlanskom kantonu, kao što su: Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Politika i strategija za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja u BiH (2012-2020). Obuhvatio je i osnovni pregled stanja u pružanju usluga mladim ljudima u javnim institucijama za mentalno zdravlje kao što su Klinika za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla i Centar za mentalno zdravlje Tuzla, sve na osnovu intervjua obavljenih sa relevantnim predstavnicima ovih institucija; 3. Informacije o lokalnim politikama i institucionalnim mehanizmima u gradovima i općinama Tuzlanskog kantona (s naglaskom na grad Tuzla) u vezi s poboljšanjem rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja kao što su: Gender akcioni plan BiH (2018 - 2022), Izvještaj o provođenju Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018 - 2022 (izvještajno razdoblje: novembar 2018. - septembar 2019.), Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici za Tuzlanski kanton sa Akcionim planom za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za Tuzlanski kanton 2019-2020, Strategija integrisanog razvoja za grad Tuzla 2012-2026 (revidirana za period 2019-2021), Strategija integrisanog razvoja za Tuzlanski kanton 2021-2027 NACRT, Strategija i akcioni plan za mlade grada Tuzla 2017-2026 i Strategija i akcioni plan za mlade Tuzlanskog kantona 2021-2027. Ovaj dio je uključio analizu institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost - Komisija za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona, Komisija za ravnopravnost spolova Gradskog vijeća Tuzla i Koordinaciono tijelo za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Tuzlanskom kantonu; 4. Informacije o različitim de jure i de facto pravima žena i muškaraca i kako na njih različito utiču politike i institucionalna pravila; 5. Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju institucije i njihov stvarni uticaj na zadovoljavanje potreba žena i muškaraca, posebno kada su njihove potrebe različite; 6. Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju NVO i njihov uticaj na zajednicu.

Zaključci: Većina strategija i strateških dokumenata opisanih u ovoj analizi djelomično su rodno osjetljivi i evidentno je da svi novi dokumenti koji su nedavno usvojeni ili su u procesu usvajanja, nastoje uključiti principe rodne ravnopravnosti. Očigledno je da su prava i potrebe muškaraca i žena de jure itekako pokrivena. Kada je riječ o onome što se događa u praksi, ne realizuje sve u skladu s ovim zakonima. Iako su postojeći institucionalni mehanizmi adekvatni, na papiru ih većina javnih službenika/ca nije svjesna niti da kao primjer koriste Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o zabrani diskriminacije, uključujući sudije i tužioce koji nemaju dovoljno iskustva sa primjenom ova dva zakona. Na polju zaštite i prevencije nasilja u porodici, de facto situacija nije u skladu sa zakonima i protokolima. Ono što nedostaje u Tuzli i Tuzlanskom kantonu su lokalni Gender akcioni planovi. Posljednji Gender akcioni plan za Tuzlu istekao je 2017. godine. Izrađen je 2013. godine za period 2014-2016. godina. Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost koji su identifikovani su: Komisija za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona koja je u periodu od oktobra 2019. do marta 2021. godine održala ukupno 16 sjednica / sastanaka i javno objavila na web stranici Vlade TK poziv za

svaku sjednicu sa detaljnim dnevnim redom i pitanjima o kojima se raspravlja na svakom sastanku; Komisija za ravnopravnost spolova Gradskog vijeća Tuzla imenovana je na svojoj 3. redovnoj sjednici Gradsko vijeće Tuzla, 25. februara 2021. i Koordinaciono tijelo za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Tuzlanskom kantonu. Kada je riječ o članstvu u ovim komisijama, postoji problem kao što je nedostatak stalnog člana/ice Komisije za ravnopravnost spolova i na lokalnom i na kantonalnom nivou koji može pružiti stručno obrazovanje i informacije rotirajućim članovima i članicama komisija.

Institucije u Tuzlanskom kantonu nemaju mnogo programa usluga koje bismo mogli okarakterizirati kao programe ili intervencije za rodnu transformaciju. Većina intervjuisanih istakla je problem nedovoljne primjene politika i strategija koje se odnose na mlade i rodnu ravnopravnost i nejasne uloge i odgovornosti za praćenje provođenja strategije. U svim institucijama i organizacijama civilnog društva koje spadaju u domen pomagačkih profesija i neposrednog rada s ljudima, žene su uglavnom zaposlene. Nedostaje muškaraca koji će raditi s ljudima u pomagačkim profesijama. Na univerzitetima (takođe onima koji spadaju u domen struke koja pomaže) donosioci odluka i oni koji imaju pristup resursima u institucijama su muškarci. Ista situacija je u institucijama koje se bave mentalnim zdravljem mladih, kao i u Vladi Tuzlanskog kantona. Na osnovu podataka prikupljenih na web stranici Vlade Tuzlanskog kantona, samo je jedna osoba žena Ministarka od 12 ministarstava. U gradu Tuzli predstavljena struktura ukazuje na uravnoteženo učešće oba pola među zaposlenima, na vrlo visok stepen ravnopravnosti žena i muškaraca na rukovodećim pozicijama. Situacija u svim organizacijama civilnog društva sa područja Tuzlanskog kantona, koje su bile uključene u ovo istraživanje i analizu, je da su žene na višim i rukovodećim pozicijama u organizaciji i stoga imaju veći pristup resursima i u boljem položaju za donošenje odluka. Činjenica da u tim organizacijama radi više žena nego muškaraca je u velikoj mjeri povezano s tim da organizacije se bave poslovima koji su u domeni pomagačke struke.

Što se tiče javnih ustanova za mentalno zdravlje u Tuzli, postoji Centar za mentalno zdravlje Tuzla koji ima multidisciplinarni tim od 17 zaposlenih, uglavnom mlađih ljudi otvorenih za učenje i napredovanje koji su senzibilizirani za potrebe i prava LGBT populacije. Postoji i Klinika za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla, ali glavni problem je što na ovoj klinici nema kreveta za djecu i adolescente. Kada je riječ o strategijama i politikama na polju mentalnog zdravlja i koliko oni doprinose destigmatizaciji mentalnog zdravlja mladih, u ovoj oblasti treba još da se radi. Zdravstveni system se mora više usredsrediti na mentalno zdravlje, kroz uspostavljanje posebnog odjela koji će se baviti mentalnim zdravljem u postojećem Ministarstvu zdravlja i/ili usvajanjem zakona o mentalnom zdravlju koji nedostaje.

Muškarci će vjerovatnije potražiti pomoć kada je u pitanju ovisnost, ali za ostale poremećaje, posebno socijalne poremećaje, žene će vjerovatnije potražiti pomoć kada se suoče s problemima mentalnog zdravlja i svjesnije su važnosti zaštite mentalnog zdravlja. Alkoholizam i klađenje postaju sve češći problem među mladim ljudima, alkoholizam i među ženama i među muškarcima. Prema zapažanju organizacija civilnog društva koje rade sa mladima na mentalnom zdravlju, jaz koji postoji u podršci i uslugama na polju mentalnog zdravlja mladih povezan je sa edukacijom o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, savjetovanjem o omladinskim odnosima i partnerstvima (priprema za brak) kao i prevencija i obrazovanje u vezi sa zaštitom mentalnog zdravlja uopšte.

Svijest stanovništva je slaba o važnosti problema u mentalnom zdravlju i patnjama ljudi s mentalnim poremećajima ili invaliditetom zbog ovih poremećaja. Postoji negativan stav stanovništva prema osobama s mentalnim poremećajima s negativnom medijskom pokrivenošću, koji često na stereotipan i senzacionalistički način govore o mentalnom zdravlju i mentalnim poremećajima, što ima značajan uticaj na javno mnijenje. Nedostaje informacija u zajednici koje pružaju podršku kada je u pitanju

zaštita mentalnog zdravlja, kao i nedostatak informacija o trenutku kada vršnjaci / porodice trebaju prepoznati potrebu za profesionalnim tretmanom. Prema zapažanjima organizacija civilnog društva, mladi su uglavnom nezadovoljni sobom, imaju nisko samopoštovanje i samopouzdanje, evidentan je i porast upotrebe psihoaktivnih supstanci - sve to kao reakcija na stres kojem su izloženi rastući u BiH društvu. Uprkos povećanju broja ljudi koji se obraćaju za podršku u mentalnom zdravlju, svjesni smo i primjećujemo da je stigma povezana s mentalnim zdravljem u našem društvu i dalje velika i ima snažan negativan uticaj na većinu ljudi. Saradnja između nevladinih organizacija koje pružaju usluge u mentalnom zdravlju i javnih institucija koje rade na polju mentalnog i socijalnog zdravlja (poput centara za mentalno zdravlje, psihijatrijskih klinika, centara za socijalni rad) uglavnom se odnosi na projekte ili usluge koji se finansiraju iz sredstava NVO putem različitih donatora, što predstavlja nesigurnost u kontinuitetu i obimu pružanja usluga podrške građanima. To bi se moglo prevladati sistemskom podrškom - finansiranjem (dijelom) usluga od strane vlade.

Preporuke

- Potrebno je usvojiti lokalne Gender akcione planove u Tuzlanskom kantonu, koji bi bili najefikasniji mehanizam za provođenje obaveza iz Gender akcionog plana BiH i Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Prvi korak bi bilo opsežno statističko istraživanje položaja, potreba i broja muškaraca i žena u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, uključujući informacije o platama, zdravstvu, socijalnim službama, uključujući broj muškaraca i žena na pozicijama moći u privatnom, političkom i javnom sektoru. Drugi korak bi bio izrada Gender akcionih planova za Tuzlanski kanton i grad Tuzlu na osnovu stvarnih potreba i problema muškaraca i žena na ovom području. Proces stvaranja lokalnih Gender akcionih planova za Tuzla i Tuzlanski kanton treba da vode nadležne institucije na lokalnom i kantonalnom nivou (poput Ministarstva rada, socijalne politike i povratka Tuzlanskog kantona), ali u procesu razvoja i izrade nacrtu Gender akcionih planova, vrlo je važno uključiti sve relevantne zainteresovane strane, posebno organizacije civilnog društva koje rade na pitanjima rodne ravnopravnosti u Tuzli i Tuzlanskom kantonu.
- Podsticanje primjene postojećih institucionalnih mehanizama, tj. Zakona o ravnopravnosti spolova - promocija rodne ravnopravnosti u svim obrazovnim institucijama, izrada nastavnih planova i programa za osnovno, srednje i visoko obrazovanje koji bi osigurali provođenje zakona je neophodno. Obrazovanje i podizanje svijesti o dostupnim institucionalnim mehanizmima od najveće je važnosti za zaposlene u javnim institucijama i širu javnost. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici treba proširiti i obuhvatiti nasilje nad ženama van braka ili pravnog partnerstva. Važno je osigurati da lokalna i kantonalna vlada poštuje odredbe Istanbulske konvencije (tj. finansiranje sigurnih kuća itd.).
- Komisija za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona svojim radom može doprinijeti rodno transformativnom pristupu u nekim programima koje pruža Vlada Tuzlanskog kantona. Vrlo je važno da ova Komisija prepoznaje sve ključne aktere koji se bave rodnom ravnopravnošću u zajednicama Tuzlanskog kantona kao dobar i važan resurs, posebno nevladine organizacije koje rade na rodnoj ravnopravnosti i koje imaju stručnost u radu na rodno osjetljivim i transformativnim programima, kao i za rad u partnerstvu sa NVO-ima kada planiraju rodne transformativne intervencije u svojim zajednicama. Promjena trenutnih mehanizama kako bi se osigurao stalni član/ica komisije za rodnu ravnopravnost na lokalnom

i kantonalnom nivou koji može pružiti obrazovanje i informacije rotirajućim članovima je takođe bitna.

- Potrebno je poboljšati komunikaciju, razmjenu informacija, saradnju i međusobnu podršku u radu između rodno institucionalnih mehanizama na različitim nivoima. Prema podacima dobijenim na terenu, prisutna je nedovoljna komunikacija između institucionalnih mehanizama o rodnom pitanju na različitim nivoima. To se posebno odnosi na Gender centar FBiH i Agenciju za ravnopravnost spolova na nivou BiH, koji nemaju dovoljno kontakta s institucionalnim mehanizmima na kantonalnom ili lokalnom nivou.
- Strategije se moraju razviti u skladu s novim zakonodavstvom koje reguliše proces strateškog planiranja u FBiH kao što su Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH, Uredba o izradi strateških dokumenata u FBiH i Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u FBiH. Novi normativni okvir obavezuje na prilagođavanje internih akata i postupaka upravnih tijela u Federaciji BiH na svim nivoima kako bi uskladili svoj rad sa obavezama definisanim Zakonom i propisima.
- Potrebno je pronaći način da se muškaraca uključi/radi u oblasti pomagačke struke, a ti poslovi najčešće uključuju rad sa osobama sa poremećajima u ponašanju, prevenciju nasilja, zaštitu mentalnog zdravlja i slično.
- Potrebno je baviti se područjem mentalnog zdravlja, uključujući mentalno zdravlje mladih na zakonodavnom nivou u FBiH, pa je stoga izrađen nacrt Zakona o mentalnom zdravlju u FBiH, koji je još uvijek u proceduri i još uvijek nije zvanično usvojen. Područje zaštite mentalnog zdravlja, kao specifično područje u kojem se socijalna zaštita i liječenje mentalnih poremećaja ukrštaju i poklapaju, i kao takvo mora biti predmet reformi i poboljšanja. Zaštita mentalnog zdravlja je dio zdravstvene zaštite od interesa na svim nivoima zdravstvene zaštite i koji uključuje sistem socijalnih, grupnih i individualnih mjera, usluga i aktivnosti za održavanje i unapređenje mentalnog zdravlja, prevenciju i rano otkrivanje bolesti, pravovremeno liječenje i zdravstvena zaštita i psihosocijalna rehabilitacija.
- Važno je podržati projekat pod nazivom Rekonstrukcija Odjeljenja za dječju i adolescentnu psihijatriju koji predstavlja kapitalno ulaganje koje utiče na poboljšanje socijalnog standarda najugroženijeg dijela stanovništva, poput djece i adolescenata.
- Svaki zdravstveni centar treba imati dječijeg psihijatra. Treba povećati broj dječijih i adolescentskih psihijatara u domovima zdravlja.
- Potrebno je više raditi sa školama - promovisati zaštitu mentalnog zdravlja u školama, a vrlo je važno da u školama postoje psiholozi koji se bave ovom temom, koji zaista rade posao psihologa, a ne administrativne poslove. Od posebne je važnosti saradnja sa školskim i predškolskim ustanovama sa naglaskom na prevenciji i ranom otkrivanju razvojnih poremećaja i poremećaja u ponašanju, zloupotrebi psihoaktivnih supstanci i vršnjačkom nasilju. Potrebno je uvesti seksualno obrazovanje i reproduktivno zdravlje u školama ili da se te teme obrađuju na radionicama za mlade, kao i savjetovanje o vezama za mlade i partnerstvima (priprema za brak). Škole su dobar prostor za provođenje rodno transformativnih programa poput rodno zasnovanog nasilja i vršnjačkog nasilja.
- Bračno i porodično savjetovanje je također vrlo važno, a nedostaje kao usluga, kao i podrška mladim ženama nakon poroda, kada dožive pobačaj - vrlo zanemarene teme i ovo nije pokriveno uslugama kada su u pitanju usluge za mlade ljudi u oblasti mentalnog zdravlja.
- Važno je provoditi programe za promociju mentalnog zdravlja i važnost ranog prepoznavanja mentalnih poremećaja kod mladih u zajednici, a sve u cilju smanjenja stigme i uključivanja u pravovremeni i rani tretman svih mentalnih poremećaja. Prilika za sve zainteresovane strane

u zajednici može biti dobra međusektorska saradnja između nevladinih organizacija i javnog sektora koji se bave mentalnim zdravljem.

- Situacija s pandemijom Covid 19 malo je približila područje mentalnog zdravlja mladima. Briga o mladima i briga o emocijama je povećana od kako je započela pandemija, pa ovaj vremenski period može biti dobar trenutak da se više radi na smanjenju stigme o zaštiti mentalnog zdravlja mladih.
- Zdravstveni sektor treba da radi zajedno sa civilnim društvom i sektorom obrazovanja kako bi se poboljšale usluge koje doprinose zaštiti i poboljšanju mentalnog zdravlja mladih. Potrebno je provesti intenzivnu i dugoročnu kampanju protiv stigme kroz koju bi građani Tuzlanskog kantona bili informisani, edukovani i ohrabreni da potraže pomoć kada je njihovo mentalno zdravlje u pitanju. Bilo bi vrlo važno da se takve kampanje provode u saradnji između vladinog sektora (posebno institucija koje se bave mentalnim zdravljem i pružanjem socijalnih usluga) i nevladinog sektora koji ima dugogodišnje iskustvo u radu na zaštiti i unapređenju mentalnog zdravlja mladih ljudi.
- Nevladine organizacije imaju važnu ulogu u zajednici kada je u pitanju pružanje usluga mentalnog zdravlja mladima i rodne transformirajućih usluga. Važno je podržati inicijative nevladinih organizacija kao što su: edukacija mladih o njihovim pravima i edukacija o pružanju podrške LGBTI mladima (takođe za psihologe); imati više usluga koje su dostupne mladima u ruralnim područjima i raditi na doseg mladih iz ruralnih područja koji su takođe marginalizovani. Nevladine organizacije u saradnji sa akterima iz javnog sektora mogu organizovati više akcija za podizanje svijesti javnosti o pravima LGBTI osoba, o rodno zasnovanom nasilju i mehanizmima zaštite, kao i o pojedinačnim slučajevima nasilja. Nevladine organizacije moraju biti prepoznate kao vrlo važni akteri i kao pružaoci usluga u socijalnoj zaštiti i mentalnom zdravlju mladih i rodno transformirajućim uslugama, te kao takve moraju imati sistemsku podršku - financiranje (dio) usluga od strane vlade.

1. Uvod i pozadina

1.1. Informacije o organizaciji

Kao što je navedeno u Projektnom zadatku, Udruženje "Amica Educa" (u daljem tekstu Amica Educa) je osnovana 1996. godine kao Švicarska nevladina organizacija "Amica Schweiz", a 1999. godine je registrovana kao lokalna organizacija sa sjedištem u Tuzli, BiH. Amica Educa se, tokom 24 godine rada, razvila u centar za osnaživanje pojedinaca i porodica, obezbijavajući edukativne i psihosocijalne usluge građanima/kama Tuzle i BiH. Implementirajući aktivnosti na različitim nivoima, Amica Educa unapređuje mentalno i socijalno zdravlje svih članova društva putem prevencije, edukacije, tretmana i aktivno djeluje na poboljšanje položaja žena. Neformalnim obrazovanjem doprinosi prevladavanju nedostataka formalnog obrazovanja, socijalnoj uključenosti marginaliziranih grupa i društvenoj ravnopravnosti. Djelovanje Amica Educa se ogleda u realiziranju aktivnosti Psihoedukativnog programa, Porodičnog / psihološkog savjetovališta i programa Rodne ravnopravnosti.

1.2. Informacije o projektu

U okviru projekta Mladi agenti društvenih promjena koji se implementira u periodu Januar 2021- Decembar 2023, Amica Educa ima za cilj povećati uključenost mladih u društvene promjene fokusirajući se na izazove vezane za mentalno zdravlje, rodnu ravnopravnost i izgradnju mira. Projekt će osnažiti i edukovati ukupno 40 mladih ljudi koji će provoditi razne zagovaračke aktivnosti i direktno uticati na najmanje 1070 ljudi iz Tuzlanskog kantona i indirektno na preko 60 000 ljudi iz Bosne i Hercegovine. Većina aktivnosti zagovaranja provest će se za relevantne nosioce dužnosti ili u saradnji s njima.

Projekt se bavi izazovima vezanim za mentalno zdravlje, rodnu ravnopravnost i izgradnju mira u tri faze. U prvoj fazi, mladi će biti osnaženi i educirani u oblasti mentalnog zdravlja, rodne ravnopravnosti i primjene nenasilnog pristupa u privatnom i društvenom životu. Istovremeno, mladi će biti educirani u različitim temama iz oblasti aktivizma i zagovaranja. U drugoj fazi, mladi će biti motivisani, podržani i mentorisani u sprovođenju zagovaračkih aktivnosti prema javnosti i društvu uopšte. Treća faza projekta predviđa sprovođenja zagovaračkih aktivnosti i u saradnji sa relevantnim institucijama i vlastima gdje će mladi dobiti priliku da sudjeluju u pokretanju promjena koje se odnose na njihove potrebe i prava iz oblasti mentalnog zdravlja i ravnopravnosti polova. Sa stečenim znanjem, vještinama i iskustvom, mladi će ljudi postati obučeni socijalni agenti za rješavanje bilo kakvih drugih promjena u društvu u budućnosti.

Dugoročni cilj projekta: Mladi grada Tuzla doprinose društvenim promjenama fokusirajući se na mentalno zdravlje mladih, rodnu ravnopravnost i izgradnju mira.

Specifični cilj projekta 1: Putem poboljšanja svog mentalnog zdravlja, socijalnih vještina i povećanja znanja o rodnoj ravnopravnosti, mladi ljudi osposobljeni su za ispunjavanje svojih prava u privatnom i društvenom životu.

- **Rezultat 1.1 za specifični cilj 1:** Mladi su podigli nivo psihološke dobrobiti i socijalnog funkcionisanja, kao i znanja koja se odnose na mentalno zdravlje, nenasilje i rodnu ravnopravnost.

Specifični cilj projekta 2: Važnost mentalnog zdravlja mladih i rodna ravnopravnost tematizirana je u javnosti od strane mladih.

- **Rezultat 2.1 za specifični cilj 2:** Mladi su stekli znanje i vještine potrebne za realizaciju različitih omladinskih aktivističkih / zagovaračkih aktivnosti.
- **Rezultat 2.2. za specifični cilj 2:** Mladi započinju i provode aktivnosti koje mogu dovesti do društvenih promjena korištenjem razvijenih vještina i znanja u oblasti zagovaranja.

Specifični cilj projekta 3: Zajedno sa vlastima, relevantnim institucijama i nevladinim organizacijama, mladi ljudi aktivno sudjeluju u pokretanju promjena i odluka koje se tiču njihovih potreba i prava na mentalno zdravlje i rodnu ravnopravnost.

- **Rezultat 3.1. za specifični cilj 3:** Mladi su motivisani, obučeni i pod mentorstvom u uspostavljanju saradnje sa vladom i relevantnim institucijama ¹

Jedna od prvih aktivnosti projekta je i izrada Analize o rodnoj ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih (u daljem tekstu : Analiza) i izrada instrumenta za mjerenje uticaja projekta.

¹ Projektni prijedlog_Mladi agenti društvenih promjena

2. Metodologija istraživanja

2.1. Svrha i ciljevi analize

Analiza i izrada instrumenta za mjerenje uticaja projekta se sprovodi sa ciljem doprinosa sveobuhvatnom razumijevanju cjelokupnog napretka projekta fokusirajući se na početno stanje u oblasti rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja, kao i promjene u znanju, stavovima i ponašanju vezanim za rodnu ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih. Procijenit će postojati li razlike u stavovima, znanju i ponašanju mladića i djevojaka prije i nakon završetka projektnih aktivnosti. Analiza sastoji se od dva dijela: izrada početne analize konteksta rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja mladih i razvoja instrumenta za praćenje uticaja projekta.

U skladu sa projektnim zadatkom, svrha prvog dijela /početne analize konteksta je genesiranje informacija o sljedećim detaljima:

- Informacije o trenutnom pravnom okviru rodne ravnopravnosti u Federaciji BiH;
- Informacije o sistemu zaštite mentalnog zdravlja u Federaciji BiH i Tuzlanskom kantonu;
- Raspoložive informacije o lokalnim politikama i institucionalnim mehanizmima u gradovima i općinama u Tuzlanskom kantonu (s naglaskom na grad Tuzla) u vezi s poboljšanjem rodne ravnopravnosti;
- Raspoložive informacije o lokalnim politikama u gradovima i općinama Tuzlanskog kantona (s naglaskom na grad Tuzla) u vezi s poboljšanjem mentalnog zdravlja mladih;
- Raspoložive informacije o različitim pravima (de jure i de facto) žena i muškaraca i kako na njih različito utječu politike i institucionalna pravila;
- Raspoložive informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju institucije i njihov stvarni utjecaj na zadovoljavanje potreba žena i muškaraca, posebno kada su potrebe različite;
- Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju nevladine organizacije i njihov utjecaj na zajednicu;
- Zaključke o nedostacima, poteškoćama i problemima u nadležnosti i kapacitetu lokalnih vlasti i institucija za provedbu mehanizama za uspostavljanje rodne ravnopravnosti, poboljšanje položaja žena u društvu i mentalnog zdravlja mladih;
- Preporuke za prevladavanje nedostataka, poteškoća i problema nadležnih tijela kako bi se definirala prilagodba projektnih aktivnosti.

Svrha drugog dijela Analize je prikazati trenutno stanje i izmjeriti uticaj projekta na promjene u znanju, stavovima i ponašanju mladih (učesnika/ca u projektu) vezanim za rodnu ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih. Ovaj dio Analize obuhvatit će početno i završno anketiranje učesnika i učesnica u projektu (najmanje 40 mladih) koji su direktno uključeni u projektne aktivnosti. Svaki novi učesnik/ca radionice, bez obzira kada se pridruži projektu, popunit će početni upitnik. Izrada instrumenta (upitnika) kojeg će na početku i kraju projekta popunjavati mladi-korisnici/ce projekta (40 osoba) a koji će mjeriti sljedeće promjene:

- Svjesnost o prisutnosti patrijarhalne tradicije, rodni stereotipa i predrasuda i njihovog utjecaja (nejednaka raspodjela moći, nedostatak resursa, ograničene mogućnosti i koristi, ograničenja ljudskih prava i rodno zasnovano nasilje) na životne mogućnosti muškaraca i žena;
- Svjesnost i poznavanje pravnih okvira i institucionalnih mehanizama i mehanizama zaštite koji se odnose na rodnu ravnopravnost, diskriminaciju i nasilje;

- Poznavanje načina i povećanje prijavljivanja rodno zasnovanog nasilja (kao svjedoci ili žrtve)
- Poznavanje načina i povećanje prijavljivanja diskriminacije (kao svjedoci ili žrtve)
- Poznavanje i povećanje upotrebe rodno osjetljivog jezika;
- Znanje o uslugama zaštite mentalnog zdravlja koje su dostupne u Tuzli;
- Znanje o važnosti mentalnog zdravlja za mlade;
- Znanje o najzastupljenijim teškoćama i poremećajima mentalnog zdravlja kod mladih;
- Prisutnost tabua i stigmatizacije prema profesionalnoj pomoći u području mentalnog zdravlja;
- Stanje mentalnog zdravlja (promjene u razmišljanju, stanju i ponašanju) mladih uključenih u projekt;
- Znanje i primjena komunikacije (kao i razmišljanja i ponašanja) koje doprinose rješavanju sukoba;
- Znanje i primjena komunikacije koja doprinosi izgradnji mira;
- Svjesnost o važnosti zagovaranja promjena u društvu;
- Znanje o primjeni različitih zagovaračkih aktivnosti;
- Promjene u osjećaju kontrole nad vlastitim životom, sposobnosti provođenja zagovaračkih aktivnosti i sposobnosti uticaja na promjene u društvu.

2.2. Metodologija i alati za analizu

Definisanje metodologije za analizu i istraživanje je prvi dio sprovođenja uspješnog procesa istraživanja i analize. Pored toga što odabrani alat/instrument treba da prikupi pouzdane podatke, odabrani alati treba da obezbijede maksimalno učešće zainteresovanih strana kojih se tiče oblast rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja, kao i promjene u znanju, stavovima i ponašanju vezanim za rodnu ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih. Miks kvalitativnih i kvantitativnih pristupa, uz obezbjeđivanje uključivanja različitih aktera (uključujući i najugroženije), će ponuditi širok spektar perspektiva i pouzdaniju sliku stvarnosti. Uobičajeni instrumenti koji se mogu koristiti u pristupu miješanih metoda uključuju (ali nisu ograničene na) analiza dokumenata, intervju, upitnika itd.

Projektni zadatak pruža jasne smjernice o ključnim aspektima koje treba obuhvatiti prilikom provođenja analize i kreiranja izvještaja, kao i smjernice o ključnim aspektima koje treba obuhvatiti prilikom izrade upitnika.

Rodna analiza je urađena u skladu s cfd priručnikom za rodnu analizu iz 2019.godine. Na osnovu ovog priručnika *rod je društvena varijabla koja se presijeca s drugim socijalnim varijablama kao što su dob, etnička pripadnost, klasa, religija, invaliditet, seksualna orijentacija i druge*. Takođe, rodna analiza pomaže boljem razumijevanju gdje projekt može imati najveći uticaj ili riješiti najneposrednije potrebe. U odnosu na CARE okvir (CARE, 2012) cfd je odabrao 7 osnovnih tematskih područja koja će se ispitati za rodnu analizu. Ta područja su: Podjela rada, Odluka na nivou domaćinstva, Kontrola nad resursima i imovinom, Pristup javnim mjestima i institucijama, Participacija, Kontrola nad vlastitim tijelom, Moć i pravda (Nasilje i pravda).² Zavisno o fokusu i nivou na kojem se odgovarajući projekat nalazi, centralna područja projekta „Mladi agenti društvenih promjena“ su participacija i nasilje i pravda. Važno je spomenuti i osnaživanje koje se opisuje i kao proces i kao rezultat koji uključuje tri dimenzije - osoba (vlastite težnje i sposobnosti osobe), strukturu (okruženje koje okružuje i uslovljava čovjekov izbor) i

² Gender-Analysis Manual Framework and tools, cfd, December 2019

odnose (odnosi moći kroz koji osoba pregovara o njenom putu). Kako su ove tri dimenzije povezane jedna s drugom, one takođe utiču jedna na drugu. Dakle, ne mogu se povući fiksne linije između dimenzija. Jednom kada je identifikovano osnovno tematsko područje istraživanja, kao što su participacija i nasilje i pravda u ovom projektu, svaka od ovih potreba procijenjena je u ličnoj, strukturnoj i relacijskoj dimenziji. Osnova za definisanje alata za ovu analizu bile su smjernice - pregled ključnih pitanja za sve tri dimenzije koji je korišten za pojedinačne intervjue s različitim akterima za dobivanje relevantnih informacija o stanju rodne ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih. Detaljne informacije o smjernicama za intervjue predstavljene su u Prilogu 1.

Takođe, u opisu posla je definisana metodologija za sprovođenje Analize koja će uključiti direktno i indirektno prikupljanje podataka, analiziranje podataka i izvođenje zaključaka i preporuka. Prikupljanje podataka će se realizirati putem:

1. Uvodni sastanak i diskusija u vezi projektnog zadatka i određenih očekivanja sa projektnim osobljem Amica Educa

Ovaj uvodni sastanak održan je 15. februara 2021. u kancelariji Amice Educa, a cilj ovog sastanka bio je pružiti konsultantici dodatne informacije i upute u vezi sa procesom prikupljanja informacija, metodologijom i ključnim pitanjima, pojašnjavajući aktivnosti koje treba poduzeti i odgovornosti svih uključenih u ovaj proces, te zainteresovanim stranama koje treba uključiti u proces analize. Takođe tokom ove posjete, održan je intervju sa 3 osobe iz Amice Educa o njihovom iskustvu i mišljenju vezanih za temu analize.

2. Desk analiza

Ovaj korak se odnosio na analizu dokumenata koja uključuje relevantnu projektnu dokumentaciju i pregled zakonodavstva u oblasti rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja mladih u Federaciji BiH, Tuzlanskom kantonu i gradu Tuzli, prateću dokumentaciju koja se odnosi na usluge i pružatelje usluga u oblasti rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja u Tuzli. Detaljna lista dokumenata koji su analizirani u ovom koraku, nalazi se u Prilogu 2.

Ključna pitanja za analizu dokumentacije bila su:

1. Spominje li se u dokumentu rodna ravnopravnost (npr. mjere povezane s podrškom za žene) i mentalno zdravlje mladih?
2. Kako je pitanje rodne ravnopravnosti i unapređenja mentalnog zdravlja mladih definisano u dokumentu?
3. Koje mjere /intervencije u strategiji/ politici/ akcionom planu su povezane s pitanjem rodne ravnopravnosti i poboljšanja mentalnog zdravlja mladih?
4. Koja su tijela /institucije zadužena za provođenje mjera u strategiji/ politici/ akcionom planu vezanim za pitanje rodne ravnopravnosti i poboljšanje mentalnog zdravlja mladih?
5. Kako se institucionalno prati provođenje dokumenta/ strategije/ politike/ akcionog plana?

3. Intervjui

Intervjui s nizom otvorenih pitanja dobar su način da se bolje razumiju uzroci i posljedice određenih pojava, rasvjetljavanju konteksta i organizovanju predmetnih područja. Svrha ovih intervjuova je bila prikupljanje informacija od širokog spektra ljudi, uključujući lidere/ice iz zajednice, profesionalce ili stanovnike, koji iz prve ruke imaju znanje o zajednici i o problemima kojim se ova analiza bavi. U svrhu ove analize održani su polustrukturirani intervjui (jedan na jedan) sa relevantnim osobama iz zajednice kako bi se dobili relevantni podaci o stanju rodne ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih. Intervjui (uživo i online putem Microsoft Teams-a i Vibera) obavljani su sa 16 osoba i 3 osobe su pismeno

odgovorile na ista pitanja u periodu od 15. februara do 7. marta 2021. Stoga je u ovom procesu prikupljanja informacija za analizu **učestvovalo ukupno 19 osoba** i većina njih su predstavnici/e relevantnih zainteresovanih strana iz sektora civilnog društva i javnog sektora. Detaljan spisak učesnika/ca uključenih u ovaj proces nalazi se u Prilogu 3.

4. Analiza i izrada izvještaja

Nakon prikupljenih podataka tokom terenskog istraživanja, konsultantica je izvršila analizu i tumačenje prikupljenih informacija koji su bili osnova za proces izrade nacrtu izvještaja- analiza o rodnoj ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih u Tuzlanskom kantonu. Nacrt izvještaja poslan je osoblju Amica Educa 16. marta 2021. godine, kako bi se moguće dileme riješile sa prijedlozima i dodatnim informacijama, a takođe i da sam izvještaj dobije na svojoj jasnoći i snazi. Završno finaliziranje i podnošenje izvještaja je završna faza ovog procesa. Svi prihvatljivi prijedlozi i komentari koje je osoblje Amice Educa dalo na nacrt izvještaja su ugrađeni u Finalni izvještaj koji je poslan 31. marta 2021. godine.

5. Izrada instrumenta za mjerenje uticaja projekta na promjene u znanju, stavovima i ponašanju mladih (učesnika/ca u projektu) vezanim za rodnu ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih

Razvoj instrumenta (upitnika) za merenje uticaja projekta na promjena u znanju, stavovima i ponašanju mladih (učesnika/ca projekta) vezanim za rodnu ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih, urađen je u skladu sa Projektnim zadatkom i definisanim oblastima za mjerenje razlike između početnog i konačog znanja, stavova i ponašanju učesnika/ca i korisnika/ca projekta. Izrada instrumenta (upitnika) je urađena u skladu sa postavljenim indikatorima i ciljevima projekta (oslanjajući se na zaključke i preporuke analize). Najefikasnije metode i instrumenti su one koje su fleksibilne i prilagodljive, jednostavne za primjenu. Ovaj instrument uključen je u Prilog 4.

3. Rezultati i analiza

3.1. Informacije o trenutnom pravnom okviru rodne ravnopravnosti u Federaciji BiH

U ovom dijelu je predstavljen trenutni pravni okvir i zakoni koji regulišu rodnu ravnopravnost i pitanja mladih u Federaciji BiH, kao što su: Zakon o ravnopravnosti polova u BiH, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, Zakon o zabrani diskriminacije u BiH i Zakon o mladima u Federaciji Bosne i Hercegovine. Analiza dokumenata urađena je u skladu sa pitanjima opisanim u prethodnom poglavlju, posebno prva dva pitanja relevantna za pravni okvir:

1. Spominje li se u dokumentu rodna ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih?
2. Kako je pitanje rodne ravnopravnosti i unapređenja mentalnog zdravlja mladih definisano u dokumentu?

Ovdje je važno pojasniti da smo, uprkos činjenici da naslov ovog odjeljka ukazuje na trenutni pravni okvir za ravnopravnost polova, u analizu svakog posebnog zakona uključili mentalno zdravlje mladih (ukoliko postoji segment u zakon koji se bavi mentalnim zdravljem).

Zakon o ravnopravnosti polova BiH

Zakon uređuje, promoviše i štiti jednak tretman polova i garantuje jednake mogućnosti za sve kako u javnoj tako i u privatnoj sferi, a zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju na osnovu pola. Ovaj zakon garantuje jednakost polova za sve u svim sferama društva, zabranu diskriminacije na osnovu pola, objašnjavajući privremene posebne mjere koje se ne smatraju mjerama diskriminacije jer su usmjerene na uklanjanje postojećih nejednakosti, promicanje jednakosti i zaštitu rodne ravnopravnosti. Zakon obuhvata rodnu diskriminaciju, vrste diskriminacije, rodno zasnovano nasilje (definicija i gdje se sve to događa, kao i obaveze vlasti da poduzmu odgovarajuće mjere za uklanjanje i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja u javnoj i privatnoj sferi života), posebno mjere koje se privremeno uvode radi postizanja stvarne rodne ravnopravnosti. Član 9. obuhvata osnovne definicije kao što su: pol, rodna ravnopravnost, jednak tretman, rodna ravnopravnost, diskriminacija u jeziku, institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost i gender akcioni plan. Ostatak članova pokriva rodnu ravnopravnost u različitim oblastima kao što su: obrazovanje, zapošljavanje, rad i pristup svim oblicima resursa, socijalna zaštita, zdravstvena zaštita, sport i kultura, javni život, mediji, statistička evidencija, sudska zaštita. Posljednji dio ovog zakona pokriva obaveze nadležnih organa, praćenje i nadzor nad primjenom ovog zakona, kaznene, prelazne i završne odredbe.

Mladi i mentalno zdravlje mladih nisu obuhvaćeni ovim zakonom kao posebne kategorije, ali član 18. obuhvaća sprečavanje diskriminacije na osnovu pola u svim oblicima zdravstvene zaštite i zaštite i da će nadležne vlasti preduzeti posebne mere u svrhu poboljšanje zaštite reproduktivnog zdravlja žena.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH

Ovim zakonom uređuju se: zaštita od nasilja u porodici, pojam nasilja u porodici, vrsta i svrha zaštitnih mjera za lica koja su počinila djela nasilja u porodici, način i postupak za izricanje zaštitnih mjera, zaštita žrtava od nasilja u porodici, međusobna povezanost svih subjekata koji su u funkciji zaštite od nasilja u porodici i druga pitanja značajna za zaštitu od nasilja u porodici. Član 2. definiše žrtvu nasilja u smislu ovog zakona i „to je svaki član porodice koji je izložen aktima nasilja u porodici iz člana 7. ovog zakona. Dijete u smislu ovog zakona je svaki član porodice koji nije navršio 18 godina. “

Član 6. pokriva područje koncepta porodice i porodičnih odnosa, a odnosi se na zaštitu djece (koja je takođe osoba mlađa od 18 godina) i poštovanje rodne ravnopravnosti. U svrhu ove analize takođe je relevantno da je ovaj zakon jasno definisao vrste nasilja i ko je odgovoran za prijavljivanje nasilja kao što su: zdravstveni/e i socijalni/e radnici/e, nastavnici/e, vaspitači/ce, medicinske, obrazovne i druge institucije i tijela. Nevladine organizacije takođe mogu prijaviti počinjena djela nasilja u porodici ukoliko bi za isto saznale tokom obavljanja svojih dužnosti. Članovi porodice, kao i svi građani koji saznaju za počinjena djela nasilja u porodici dužni su prijaviti nasilje nadležnoj policijskoj upravi. Žrtva porodičnog nasilja takođe može podnijeti prijavu. Nekoliko članova ovog zakona pokriva obavezni psihosocijalni tretman nasilne osobe uklanjajući uzrok njenog nasilničkog ponašanja i obavezni tretman zavisno o nasilnoj osobi, ako je nasilje počinjeno pod uticajem alkohola, droga ili drugih psihoaktivnih supstanci zavisnosti, i ako postoji opasnost da se nasilna djela ponove.

U svrhu ove analize relevantno je da ovaj zakon pokriva zaštitu djece (koja je takođe mlađa osoba od 18 godina) i promoviše poštovanje rodne ravnopravnosti u porodičnim odnosima, definiše vrste nasilja i ko je odgovoran za prijavljivanje nasilja, oblike zaštite žrtava porodičnog nasilja i obavezni psihosocijalni tretman za nasilnu osobu.

Zakon o zabrani diskriminacije u BiH

Zakon pruža okvir za provođenje jednakih prava i mogućnosti za sve osobe u BiH i definiše sistem zaštite od diskriminacije, sve u skladu s Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim standardima koji se odnose na ljudska prava i osnovne slobode. U svrhu ove analize važno je naglasiti član 2. koji preciznije definiše diskriminaciju i isti glasi:

“(1) Diskriminacijom, u smislu ovoga Zakona, smatrat će se svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojoj osobi ili skupini osoba i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovi njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, **invaliditeta, dobi**, nacionalnog ili socijalnog podrijetla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugoj udruzi, obrazovanja, **društvenog položaja i pola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, polnih karakteristika**, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojoj osobi onemoguću ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim područjima života. (2) **Zabrana diskriminacije primjenjuje se na sva javna tijela te na sve fizičke ili pravne osobe i u javnom i u privatnom sektoru, u svim područjima**, kakve su naročito: zaposlenje, članstvo u profesionalnim udrugama, obrazovanje, obuka, stanovanje, **zdravstvo, socijalna skrb**, dobra i usluge namijenjene javnosti i javnim mjestima, obavljanje gospodarskih aktivnosti i javne usluge.”

Članovi 3. i 4. pokrivaju **oblike diskriminacije** kao što su: **neposredna i posredna diskriminacija, uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, mobing, segregacija, poticanje na diskriminaciju i teži oblik diskriminacije (višestruka, ponovljena i produžena diskriminacija)**. Član 5. pokriva izuzetke od načela jednakog tretmana i mjere koje se neće smatrati diskriminatornima kada postignu legitiman cilj i ako postoji razuman odnos proporcionalnosti između korišćenih sredstava i cilja kojim se teži. Član 6. obuhvata provođenje zakona u sljedećim oblastima: zapošljavanje; obrazovanje, nauka i sport; socijalna zaštita; **zdravstvena zaštita**; sudstvo i administracija; obuka koja uključuje početnu obuku i kontinuirano profesionalno usavršavanje; stanovanje; javne informacije i mediji; članstvo u profesionalnim organizacijama; obavljanje privrednih aktivnosti i preduzetništva; učešće u kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu; ravnopravno učešće svih građana u javnom životu; prava djeteta, uključujući mjere zaštite koje su potrebne shodno njihovom statusu maloljetnika od njihove porodice, društva i države.

Članovi od 7. do 18. obuhvataju: **koje su institucije odgovorne za zaštitu od diskriminacije, vođenje evidencije i koordinaciju nadležnih institucija, praćenje primjene zakona, saradnju sa organizacijama civilnog društva**, zaštitu u postojećim postupcima, posebne tužbe za zaštitu od diskriminacije, nadležnost, rokovi i izvršenje, sigurnosne mjere, teret dokazivanja, kolektivna tužba za zaštitu od diskriminacije, zaštita osoba koje prijavljuju diskriminaciju ili učestvuju u postupku.

Analiza Zakona o zabrani diskriminacije u BiH ističe dijelove koji su relevantni i u skladu sa ciljevima ove analize kao što su: definicija diskriminacije, oblici diskriminacije, područja provođenja zakona, institucije odgovorne za zaštitu od diskriminacije, značaj saradnje sa organizacijama civilnog društva.

Zakon o mladima Federacije Bosne i Hercegovine

Ovim zakonom uređuju se: institucionalno organizovana briga o mladima, udruživanje mladih i učešće mladih na svim nivoima odlučivanja, zasnovan na principima poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, poštovanju ustavnog poretka, zakona i međunarodnog prava i izgradnji demokratskih institucija zasnovanih na političkom pluralizmu i vladavini zakona, kao i primjeni međunarodnih pravnih standarda i najboljih međunarodnih praksi u vezi s mladima i omladinskim radom. Ovaj zakon definiše nekoliko pojmova kao što su: „**Omladina** “ili „**mladi** “**su osobe starosti između 15 i 30 godina** “, **šta je politika prema mladima, strategija prema mladima, akcioni program za mlade i omladinski projekat.**

Član 7. definiše obaveze mladih. U skladu sa ovim zakonom, između ostalog, mladi imaju sljedeće obaveze: „da aktivno rade na jačanju svojih sposobnosti, na svom obrazovanju i na razvijanju integriteta vlastite ličnosti; **da aktivno doprinose izgradnji i njegovanju društvenih vrijednosti i razvoju vlastitih zajednica**; da poštuju i zagovaraju vrijednosti mira i tolerancije u komunikaciji sa svim ljudima i ne diskriminišu ih po bilo kojoj osnovi; da izraze solidarnost i posebnu brigu prema mlađim i starijim osobama, osobama s posebnim potrebama, pripadnicima nacionalnih manjina, **marginalizovanim grupama i pojedincima**, pripadnicima konstitutivnih naroda i drugima koji predstavljaju brojčanu manjinu u lokalnoj zajednici u kojoj žive i rade i prema drugim ljudima kojima su potrebni solidarnost i razumijevanje sugrađana/ki... ”

Prema članu 9, nadležni organi će prilikom dizajniranja i utvrđivanja mjera i ispunjavanja zadataka u oblasti omladinskog rada i omladinskih aktivnosti, uz ostalo, uzeti u obzir i **različite životne situacije oba pola i ukloniti moguće zanemarivanje i razvijati rodnu ravnopravnost**. Ovaj zakon definiše šta strategija za mlade mora sadržavati, a takođe definiše i **partnerstvo između javnog i civilnog sektora (nevladin sektor)** u korist mladih i njihove porodice. Član 33 naglašava: „...Udruženjima mladih i njihovim članovima **nije dozvoljeno da se bave bilo kojom aktivnošću koja potiče govor mržnje, širi netoleranciju, ksenofobiju ili rasizam ili vrši diskriminaciju u bilo koje vrijeme po bilo kojoj osnovi.** “ Ovdje su istaknuti dijelovi Zakona o mladima u FBiH koji su u skladu sa ciljevima ove analize i koji pokrivaju definiciju omladine ili mladih, politiku za mlade, strategiju za mlade, akcijski program za mlade i projekat, obaveze mladih, odgovorne vlasti na polju omladinskog rada i omladinskih aktivnosti, šta strategija za mlade mora sadržavati i u koju vrstu aktivnosti udruženja mladih ne bi trebalo biti uključena / angažovana.

3.2. Informacije o sistemu mentalnog zdravlja u Federaciji BiH i Tuzlanskom kantonu

Ovaj dio je fokusiran na analizu dokumenata koji se odnose na trenutni sistem zaštite mentalnog zdravlja u Federaciji BiH i Tuzlanskom kantonu kao što su: Zakon o zdravstvenoj zaštiti i Politika i strategija za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja u BiH (2012-2020). Obuhvatio je i osnovni pregled stanja u pružanju usluga mladim ljudima u javnim institucijama za mentalno zdravlje kao što su Klinika za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla i Centar za mentalno zdravlje Tuzla, sve na osnovu intervjua obavljenih sa relevantnim predstavnicima ovih institucija.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH

Ovim zakonom uređuju se načela, mjere, način organizacije i sprovođenja zdravstvene zaštite, nosioci društvene zaštite za zdravlje stanovništva, prava i obaveze lica u korišćenju zdravstvene zaštite, te sadržaj, način i nadzor zdravstvene zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine. Briga zajednice za zdravlje stanovništva u FBiH regulisana je članovima 8, 9 i 10. Član 12. objašnjava šta sve obuhvata zdravstvena zaštita u FBiH, a par aktivnosti spadaju u područje mentalnog zdravlja, rodne ravnopravnosti i mladih kao što su: **liječenje osoba s bolestima ovisnosti; zdravstvena zaštita djece od rođenja, kao i djece tokom redovnog školovanja u osnovnim i srednjim školama, poput učenika u višim školama i univerziteta koji su državljani BiH, sa prebivalištem u Federaciji, ali ne duže od 26 godina; zdravstvena zaštita žena u vezi sa planiranjem porodice, kao i tokom trudnoće, porođaja i porođaja, bez obzira na status zdravstvenog osiguranja žene, u skladu sa propisima o zdravstvenom osiguranju; zdravstvena zaštita mentalno oboljelih osoba koje zbog prirode i stanja bolesti mogu ugroziti vlastiti život i živote drugih osoba ili oštetiti materijalna dobra; zdravstvena zaštita za povratnike, raseljene osobe i izbjeglice, kao i žrtve porodičnog nasilja** koje nisu osigurane po bilo kom drugom osnovu, u skladu sa propisima koji uređuju status povratnika, raseljenih osoba i izbjeglica, kao i žrtvama porodičnog nasilja. Postoje dva segmenta u članu 13. relevantna za ovu analizu, kao što su: **prevencija ovisnosti i liječenje s ciljem suzbijanja teških posljedica po zdravlje ovisnika i saradnja s humanitarnim i profesionalnim organizacijama, federacijama, komorama i udruženjima u razvoju zdravstvena zaštita na njihovom području.**

Član 16 je važan za projekat Mladi agenti društvenih promjena, sa stanovišta važnosti brige o svakoj mladoj osobi za zaštitu vlastitog mentalnog zdravlja, zdravlja drugih ljudi, kao i životnog i radnog okruženja.

Član 17 naglašava poboljšanje javnog zdravlja, posebno se usredsređujući na aktivnosti i mjere koje promovišu zdravlje, štite fizičko i mentalno zdravlje, sprečavaju bolest i poboljšavaju kvalitet života. Članovi 26-28 bave se ljudskim pravima i vrijednostima u zdravstvenoj zaštiti i pravima pacijenta. Član 30 usredsređen je na osobu koja pati od mentalne bolesti koja predstavlja opasnost za njihov život, život građana i imovinu, u hitnim slučajevima, bit će smještena na privremeno bolničko liječenje u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu. Član 33 definiše šta primarna zdravstvena zaštita uključuje, a dio primarne zdravstvene zaštite obuhvata: **„zaštitu reproduktivnog zdravlja žena; fizička i mentalna rehabilitacija u zajednici; specifična preventivna zdravstvena zaštita za mlade, posebno u osnovnim i srednjim školama i fakultetima na njihovom području;** praćenje zdravstvenog stanja stanovnika i provođenje mjera za zaštitu i poboljšanje zdravlja stanovnika. Kako bi se osigurala dostupnost zdravstvene zaštite određenim populacijama, **prijateljski pristup prema mladima se razvija i unapređuje u primarnoj zdravstvenoj zaštiti u skladu sa propisima o mladima.** "

Član 88 pokriva Centar za mentalno zdravlje i fokus njegovog rada. Članovi 115 i 116 pokrivaju definiciju i rad Federalni zavoda za javno zdravstvo, a dio posla ove institucije je: planiranje, predlaganje,

nadgledanje i ocjenjivanje **specifične zdravstvene zaštite za mlade, posebno u osnovnim i srednjim školama i na fakultetima**; prikuplja podatke i vodi evidenciju u području ovisnosti (uključujući duhan, alkohol i psihoaktivne droge); učestvuje u organizaciji i realizaciji kontinuirane edukacije zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika u oblasti **prevencije i liječenja bolesti ovisnosti**; saraduje sa svim ostalim akterima u javnom zdravstvenom sistemu, posebno sa zdravstvenim ustanovama i drugim oblicima zdravstvene službe, **kao i sa nevladinim organizacijama**. Ostali članovi ovog zakona ne bave se oblastima relevantnim sa ciljevima ove analize.

Područje zaštite mentalnog zdravlja, kao specifično područje u kojem se socijalna zaštita i liječenje mentalnih poremećaja ukrštaju i poklapaju, i kao takvo mora biti predmet reformi i poboljšanja. Zaštita mentalnog zdravlja je dio zdravstvene zaštite od interesa na svim nivoima zdravstvene zaštite i koji uključuje sistem socijalnih, grupnih i individualnih mjera, usluga i aktivnosti za održavanje i unapređenje mentalnog zdravlja, prevenciju i rano otkrivanje bolesti, pravovremeno liječenje i zdravstvena zaštita i psihosocijalna rehabilitacija. Potrebno je baviti se područjem mentalnog zdravlja, uključujući mentalno zdravlje na zakonodavnom nivou u FBiH, pa je stoga izrađen **nacrt Zakona o mentalnom zdravlju u FBiH, koji je još uvijek u proceduri i još uvijek nije zvanično usvojen**.

Politika i strategija za zaštitu i unapređenje mentalnog zdravlja u BiH (2012-2020)

Ovaj strateški dokument i strategija zasnivaju se na osnovnim principima i vrijednostima koji treba da omoguće postizanje vizije: Društvo koje cijeni i promovise mentalno zdravlje, bez stigme i diskriminacije i koje omogućava potpuno socijalno uključivanje osoba s mentalnim problemima.

Što se tiče usluga, ovaj dokument kaže da će „**posebna pažnja biti posvećena razvojnoj službi za ranjive, rodne i specifične dobne grupe. Usluge koje će pružati multidisciplinarni timovi bit će dostupne, sveobuhvatne, kvalitetne, kontinuirane i svrsishodne i utemeljene na dokazima.** Federacija Bosne i Hercegovine intenzivno će **podsticati razvojna znanja i vještine zagovaranja svih aktera u području mentalnog zdravlja s ciljem razumijevanja važnosti mentalnog zdravlja, uvođenja promjena u zakone i politike, smanjenja stigme i diskriminacije, te osiguravanja resursa za sprovođenje različitih aktivnosti.** " Unutar ovog dokumenta i strategije definisana su područja djelovanja. Unutar svake oblasti aktivnosti definisane su oblasti sa sveukupnim ciljem, specifičnim ciljevima, očekivanim rezultatima, vremenskim periodom za provođenje i odgovornim akterima. Područja djelovanja su: savjesno upravljanje oblastima zakonodavstva, upravljanje službama za mentalno zdravlje, koordinacija, međusektorska saradnja, osiguranje kvaliteta, informacioni sistemi, zagovaranje, udruženja korisnika i nevladine organizacije; oblast aktivnosti koja se naziva resursi sa podoblastima ljudski resursi i finansiranje; lijekovi i istraživanje, praćenje i evaluacija i obrazovanje kao posebno područje.

Ova strategija je razvijena za period do 2020. godine, što znači da treba razviti novu strategiju. Takođe, nismo mogli pronaći konkretne izvještaje o provođenju strategije.

Postoji par izvještaja i zanimljivih publikacija i resursa za oblast mentalnog zdravlja na web stranici www.mentalnozdravlje.ba ali ne postoje posebne strategije koje regulišu zaštitu mentalnog zdravlja mladih. Jedan od izvještaja sa ove web stranice je Ispitivanje dostupnosti usluga mentalnog zdravlja u Bosni i Hercegovini – finalni izvještaj, a Centar za mentalno zdravlje Tuzla je takođe bio uključen u ovo istraživanje. Prema ovom izvještaju, nakon reforme sistema službi za mentalno zdravlje u FBiH, službe za mentalno zdravlje pružaju se kroz mrežu od 45 zajednica za mentalno zdravlje, a jedna od njih je i Centar za mentalno zdravlje Tuzla. Svaki centar za mentalno zdravlje ima 10 psihijatrijskih kreveta na psihijatrijskim odjelima opštih bolnica kantona kojem pripada, namijenjenih zbrinjavanju pacijenata u krizi. Međutim, intervjui sa relevantnim akterima iz tuzlanske regije u okviru ove analize (predstavnici **Klinike za psihijatriju Univerzitetskog medicinskog centra Tuzla** i nekoliko organizacija civilnog društva

koje rade na mentalnom zdravlju mladih) pokazali su nam da **ne postoje psihijatrijski kreveti za djecu i adolescente na Klinici za psihijatriju UKC Tuzla**. Preciznije, svake godine u akutnoj zoni, zbog hitnosti slučaja (pokušaji samoubistva, agresivno ponašanje, psihotični poremećaji, itd.), liječnici su prisiljeni hospitalizovati maloljetnike uz pristanak roditelja i upoznati se s rizikom smještaja u akutnu zonu sa odraslim psihijatrijskim pacijentima, što dodatno povećava mogućnost neželjenih i slučajnih situacija. Druga mogućnost je da djeca i adolescenti moraju ići na odgovarajuća odjeljenja u Sarajevo ili Banja Luku, što im otežava kontakt sa porodicama. Otvaranjem specijalizovanog odjeljenja na Klinici za psihijatriju Univerzitetskog medicinskog centra Tuzla ovaj bi se problem dugoročno riješio i ostvarila finansijska ušteda iz Tuzlanskog kantona koja ide na ove potrebe. Postojanje Odjela za dječju i adolescentnu psihijatriju na Klinici za psihijatriju u Tuzli bilo bi dostupno gravitirajućem stanovništvu iz drugih kantona. Dakle, ovo pitanje postalo je projekat u toku pod nazivom Rekonstrukcija Odjeljenja za dječju i adolescentnu psihijatriju i predstavlja kapitalno ulaganje koje utiče na poboljšanje socijalnog standarda najugroženijeg dijela populacije, poput djece i adolescenata. Klinika za psihijatriju već ima edukovano osoblje: subspecijaliste dječje i adolescentne psihijatrije, specijalnog defektologa obučenog za ABA tehnike za rad s djecom s poremećajima govora i pedagoga - psihologa, sve edukovane u grupnoj psihoterapiji.

Centar za mentalno zdravlje Tuzla ima multidisciplinarni tim, a tim čine neuropsihijatri/ce psihijatri/ce, psiholozi/ginje, socijalni/e radnici/e, medicinski tehničari/ke, te u manjoj mjeri defektolozi, logopedi i radni terapeuti. Centar za mentalno zdravlje Tuzla ima 17 zaposlenih, uglavnom mladih ljudi otvorenih za učenje i napredovanje koji su senzibilizirani za potrebe i prava LGBT populacije, a prema mišljenju **prim dr. Zlatko Kalabić, Direktor Centra za mentalno zdravlje:**

„U Centru za mentalno zdravlje Tuzla nema otpora prema LGBT korisnicima, a korisnici iz te grupe takođe nam se obraćaju za podršku.“

Kada je riječ o strategijama i politikama na polju mentalnog zdravlja i koliko doprinose destigmatizaciji mentalnog zdravlja mladih, neki od intervjuiranih vjeruju da puno doprinose ako uporedimo situaciju na polju mentalnog zdravlja zdravlje prije 10 godina, međutim na ovom se području mora raditi još. Neke od preporuka i komentara o sistemu zaštite mentalnog zdravlja u Tuzlanskom kantonu su:

„Ne postoji tijelo ili Ministarstvo za mentalno zdravlje ili odjel u vladi koje postoji postojeće Ministarstvo zdravlja, što je važan pokazatelj gdje se mentalno zdravlje nalazi unutar sistema. Bez mentalnog zdravlja nema ni zdravlja.“ **prof. dr. Mevludin Hasanović, šef Odjela socijalne psihijatrije na Klinici za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla**

„Postoji značajan nedostatak podrške sistema za inicijative u školama za zaštitu mentalnog zdravlja i nema podrške za njihovu održivost.“ **prof.dr.sc. Vesna Bratovčić, Univerzitet u Tuzli, vandredna profesorica na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu, prorektorica za međuuniverzitetsku saradnju u zemlji i inostranstvu**

„Uprkos povećanju broja ljudi koji od nas traže podršku, svjesni smo i primjećujemo da je stigma povezana s mentalnim zdravljem u našem društvu i dalje velika i ima snažan negativan uticaj na većinu ljudi.“ **Ivona Erdeljac, Programska direktorica, OCD Amica Educa**

Zdravstveni sistem mora da se više fokusira na mentalno zdravlje, kroz uspostavljanje posebnog odjela koji će se baviti mentalnim zdravljem u postojećem Ministarstvu zdravlja i usvajanjem zakona o mentalnom zdravlju koji nedostaje. Takođe, zdravstveni sektor treba da radi zajedno sa civilnim društvom i sektorom obrazovanja kako bi se poboljšale usluge koje doprinose zaštiti i poboljšanju

mentalnog zdravlja mladih. Potrebna je podrška državnog sistema za inicijative u školama za zaštitu mentalnog zdravlja kako bi se te inicijative učinile održivijima. Potrebno je provesti intenzivnu i dugoročnu kampanju protiv stigme kroz koju bi građani Tuzlanskog kantona bili informisani, edukovani i ohrabreni da potraže pomoć kada je njihovo mentalno zdravlje u pitanju. Bilo bi vrlo važno da se takve kampanje provode u saradnji vladinog sektora (posebno institucija koje se bave mentalnim zdravljem i pružanjem socijalnih usluga) i nevladinog sektora koji ima dugogodišnje iskustvo u radu na zaštiti i unapređenju mentalnog zdravlja mladih ljudi.

3.3. Informacije o lokalnim politikama i institucionalnim mehanizmima u gradovima i općinama Tuzlanskog kantona (s naglaskom na grad Tuzla) u vezi s poboljšanjem rodne ravnopravnosti i mentalnog zdravlja mladih

Ovo poglavlje pokriva trenutne institucionalne mehanizme za rodnu ravnopravnost i pitanje mladih kao i analizu relevantnih politika u Tuzlanskom kantonu vezanih za rodnu ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih kao što su: Gender akcioni plan BiH (2018 - 2022), Izvještaj o provođenju Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018 - 2022 (izvještajno razdoblje: novembar 2018. - septembar 2019.), Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici za Tuzlanski kanton sa Akcionim planom za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za Tuzlanski kanton 2019-2020, Strategija integrisanog razvoja za grad Tuzla 2012-2026 (revidirana za period 2019-2021), Strategija integrisanog razvoja za Tuzlanski kanton 2021-2027 NACRT, Strategija i akcioni plan za mlade grada Tuzla 2017-2026 i Strategija i akcioni plan za mlade Tuzlanskog kantona 2021-2027. Ovaj dio je uključio analizu institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost koji su definisani i članom 9 Zakona o ravnopravnosti polova BiH koji kaže da „Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost polova predstavljaju tijela i osobe koja uspostavljaju nadležni zakonodavni, izvršni i organi uprave svih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini radi provođenja Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, koordiniranja i realizacije programskih ciljeva iz Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine i osiguranja provođenja međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti spolova“.

Institucionalni mehanizam za Tuzlanski kanton je **Komisija za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona** kao stalno radno tijelo sa 7 članova (4 žene i 3 muškarca). Predsjednica ove komisije je žena. Zajedno, i žene i muškarci, članovi Komisije, donose odluke. Ova Komisija razmatra pitanja, predložene zakone, nacрте dokumenata i izvještaje kantonalnih institucija u vezi sa postizanjem rodne ravnopravnosti i poboljšanjem statusa žena u kantonu. Ravnopravnošću spolova bave se i iniciranjem prijedloga i inicijativa prema Skupštini Tuzlanskog kantona koji se odnose na finansiranje Sigurne kuće u Tuzlanskom kantonu iz budžeta Kantona (puna primjena zakona), smanjenje nasilja nad ženama, socijalno-ekonomsko osnaživanje žena na selu, izrada Nacrta rodnog akcionog plana za Tuzlanski kanton, rodna analiza izbornih rezultata itd. U periodu od oktobra 2019. do marta 2021. godine, Komisija za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona održala je ukupno 16 sjednica / sastanaka i javno objavili na zvaničnoj web stranici poziv za svaki sastanak s detaljnim dnevnim redom i pitanjima o kojima se raspravlja na svakom sastanku.³

³ <https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-16-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/754>
<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-15-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/743>
<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-14-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/727>

Na lokalnom nivou, u Gradu Tuzli, **Komisija za ravnopravnost spolova Gradskog vijeća Tuzla** imenovana je na svojoj 3. redovnoj sjednici Gradsko vijeće Tuzla, 25. februara 2021. godine. S obzirom da je komisija nedavno osnovana, nismo mogli analizirati njihov rad. Prethodna Komisija za ravnopravnost spolova na lokalnom nivou (Grad Tuzla), prema intervjuisanim u ovoj analizi, bila je nefunkcionalna i ne može se reći da je osnovana komisija radila adekvatno i kontinuirano. Jedno od važnih zapažanja intervjuisanih je važnost postojanja stalnog člana/ice komisije koji može pružiti važne informacije rotirajućem članu/ici, kako je navedeno u nastavku:

„Promjena trenutnih mehanizama kako bi se osigurao stalni član/ice komisije za rodnu ravnopravnost na lokalnom i kantonalnom nivou koji može pružiti i obrazovanje i informacije rotirajućim članovima/icama.“ Selma Mustaćević, Koordinatorica za Gender projekte, OCD Amica Educa

Drugi institucionalni mehanizam je **Koordinaciono tijelo za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Tuzlanskom kantonu**. U okviru projekta „Unapređenje zaštite žrtava nasilja - Korak bliže uklanjanju nasilja u porodici“ koji je finansijski podržalo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, održan je prvi sastanak Koordinacionog tijela za Tuzlanski kanton, 16. aprila 2019. Predstavnici Ministarstva rada, socijalne politike i povratka Tuzlanskog kantona, Ministarstva zdravlja Tuzlanskog kantona, Ministarstva unutrašnjih poslova Tuzlanskog kantona, Ministarstva pravde i uprave Tuzlanskog kantona, Pedagoškog zavoda Tuzla Kanton, Forum direktora centara za socijalni rad i Udruženje građana Vive Žene Tuzla imenovani su u ovo Koordinaciono tijelo, a zadatak i uloga članova Koordinacionog tijela je izrada dvogodišnjeg „Programa mjera za prevenciju, zaštitu i borbu protiv nasilja u porodici“ što je u skladu sa članom 37. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, ali i koordinaciju svih subjekata zaštite u cilju unapređenja tretmana i zaštite žrtava nasilja, te međusobne saradnje svih nadležnih institucija. Ovo koordinaciono tijelo održava redovne sastanke i nadgleda mjere implementacije definisane u Akcionom planu za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za Tuzlanski kanton 2019-2020 opisanom u nastavku. Prema informacijama prikupljenim od Vive Žene, praćenje sastanaka koordinacionih tijela i referalnih mehanizama bio je jedan od načina praćenja multisektorske saradnje, koji je trebao pružiti podatke o stvarnoj dinamici sastanaka, komunikaciji i saradnji ovih mehanizama kao što je npr. : predmeti zaštite, tematski okvir i izazovi s kojima se suočavaju. Ova vrsta nadzora provodila se fizičkim prisustvom promatrača na sastancima koordinacionih tijela, mehanizmima upućivanja i izrađivanjem zapisnika koji bi predstavljali vođenu diskusiju i definirane zaključke.

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-13-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/713>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-12-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/701>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-11-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/696>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-10-sjednice-komisije-za-jednakopravnost/679>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-9-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/670>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-8-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/647>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-sedme-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/620>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-6-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova-skupstine-tuzlanskog-kantona/603>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-5-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/576>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-4-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/560>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-3-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova-skupstine-tuzlanskog-kantona/544>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-druge-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova/529>

<https://skupstina.tk.gov.ba/view-more/saziv-prve-sjednice-komisije-za-jednakopravnost-spolova-skupstine-tuzlanskog-kantona/491>

Gender mainstreaming, integrisanje principa rodne ravnopravnosti i rodne perspektive u institucionalni okvir i politike lokalne uprave zakonski je definisana obaveza jedinica lokalne samouprave, ali i jedan od strateških prioriteta prepoznatih na najvišem nivou vlasti. Prema Zakonu o ravnopravnosti polova, Gender akcioni plan u BiH je „strategija koja definiše programske ciljeve za postizanje rodne ravnopravnosti u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi“. Član 24. Zakona o ravnopravnosti polova kaže da „organi vlasti na državnom i entitetskom nivou, kantonalni organi i organi jedinica lokalne samouprave, pravne osobe sa javnim ovlaštenjima. Pravne osobe u vecinskom vlasništvu države, u okviru svojih nadležnosti, dužni su poduzeti sve odgovarajuće i potrebne mjere radi provođenja odredbi propisanih ovim Zakonom i Gender akcionim planom Bosne i Hercegovine uključujući, ali ne ograničavajući se na usvajanje programa mjera za postizanje rodne ravnopravnosti u svim oblastima i na svim nivoima vlasti ... provođenje aktivnosti i mjera Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine kroz redovne programe rada uz osiguranje budžetskih sredstava.“

Gender akcioni plan BiH

Obaveza Bosne i Hercegovine za izradu Gender akcionog plana BiH (GAP BiH) proizlazi iz domaćih dokumenata, kao i međunarodnih obaveza, koje je BiH preuzela ratifikacijom konvencija u oblasti rodne ravnopravnosti, kao što su: UN Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Pekinška deklaracija i Platforma za akciju iz 1995. godine, u Preporuci CM/Rec (2007) 17 Komiteta ministara Vijeća Evrope i Zakonu o ravnopravnosti polova.

Za period od 2018. do 2022. godine, GAP BiH sadrži tri strateška cilja u okviru kojih su definisana prioriteta područja djelovanja, programi i mjere neophodne za postizanje svakog cilja.

Strateški cilj 1 uključuje mjere i aktivnosti u sedam prioriteta područja: **sprečavanje i borba protiv rodno zasnovanog nasilja, uključujući nasilje u porodici, kao i trgovinu ljudima**; javni život i donošenje odluka; rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima; obrazovanje, nauka, kultura i sport; **zdravlje**; socijalna zaštita i rod i sigurnost.

Strateški cilj 2 fokusiran je na izgradnju i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje rodne ravnopravnosti, a strateški cilj 3 odnosi se na uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva.

Pod strateškim ciljem 1 postoje prioriteta područja i svako od njih ima nekoliko mjera relevantnih za ovu analizu: I.1. **Prevenција i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja, uključujući porodično nasilje, kao i trgovinu ljudima, sa različitim setovima mjera za provođenje**; I.2. **javni život i donošenje odluka** i I.5. **Zdravlje, prevencija i zaštita**.

Pod strateškim ciljem 2, prioriteta je područje II.4. **Podizanje svijesti o rodnoj ravnopravnosti u svim segmentima društva sa 3 mjere koje su relevantne uz ovu analizu**.

Pod Strateškim ciljem 3, prioriteta je područje III.2. **Saradnja sa organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima i akademskom zajednicom koja uključuje 2 mjere relevantne sa ciljevima ove analize**.

Ovdje je takođe važno spomenuti program FIGAP II (2018 - 2021)- Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, u saradnji sa Gender centrom Federacije Bosne i Hercegovine i Gender centrom Republike Srpske, izradili su Finansijski instrument za provođenje Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine - FIGAP II, kako bi se osigurala sredstva za provođenje aktivnosti iz GAP BiH. Cilj programa FIGAP II je pružanje finansijske podrške institucijama BiH, FBiH i RS, kao i nevladinim organizacijama, za provođenje aktivnosti usmjerenih na poboljšanje socio-ekonomskih uslova za muškarce i žene, djevojčice i dječake u Bosni i Hercegovini.

Izveštaj o provođenju Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018. - 2022. Godina (izveštajni period: novembar 2018. - septembar 2019.)

U ovom izvještaju su predstavljene najvažnije informacije o aktivnostima važnim za postizanje ciljeva GAP-a BiH u prvoj godini njegove primjene, odnosno periodu novembar 2018. - septembar 2019. U izvještajnom periodu Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Gender centar Federacije BiH, Gender centar Republike Srpske pružili su stručnu podršku resornim ministarstvima i vladama u usvajanju strateških dokumenata, propisa i provođenju mjera, organizovali aktivnosti na promociji i poboljšanju kapaciteta na polju rodne ravnopravnosti i praženju stanja rodne ravnopravnosti i izvještavanja o provođenju relevantnih BiH i međunarodnih dokumenata. U ovom izvještaju spomenute su dvije OCD iz Tuzlanskog kantona. Kroz projekat koji provodi Vive Žene Tuzla pružena je psihološka podrška žrtvama nasilja, ženama i djeci smještenim u sigurnu kuću. U periodu 2018-2019. formirano je Koordinaciono tijelo na nivou Tuzlanskog kantona i izrađen je prijedlog Akcionog plana koji je upućen Vladi Tuzlanskog kantona na usvajanje. Studija o maloljetničkim brakovima u romskim zajednicama objavljena je u Tuzli, Bijeljini, Visokom, Kaknju i Prnjavoru, a sprovela je Udruga romskih žena „Bolja budućnost“ iz Tuzle. Budući da se ovaj izvještaj ne odražava na period nakon oktobra 2019. godine, nećemo detaljnije analizirati ovaj dokument.

Ne postoji važeći Gender akcioni plan za Tuzlu ili Tuzlanski kanton, posljednji Gender akcioni plan za Tuzlu istekao je 2017. godine. Izrađen je 2013. godine za period 2014-2016.godine. Prema odgovorima troje intervjuisanih za ovu analizu, **novi Gender akcioni planovi za Tuzlu i Tuzlanski kanton treba da se izrade na osnovu stvarnih potreba i problema muškaraca i žena u ovom području**. Inicijativa je pokrenuta i započet je rad na izradi novog GAP-a u lokalnoj zajednici Tuzla, ali je proces izrade djelomično usporen i obustavljen zbog pandemije. **U procesu izrade Gender akcionih planova vrlo je važno uključiti sve relevantne zainteresovane strane, posebno organizacije civilnog društva koje rade na pitanjima rodne ravnopravnosti u Tuzli i Tuzlanskom kantonu**. To je u velikoj mjeri u skladu sa Strateškim ciljem 3 Gender akcionog plana BiH, i jednim od prioriteta područja III.2. Saradnja sa organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima, akademskom zajednicom koja naglašava da institucionalni mehanizmi za rodna pitanja prepoznaju organizacije civilnog društva, socijalne partnere i akademsku zajednicu kao svoje stvarne partnere u postizanju rodne ravnopravnosti u BiH i značajne napore na poboljšanju modela mora se uspostaviti saradnja sa nevladinim organizacijama i drugim organizacijama civilnog društva.

Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici za Tuzlanski kanton sa Akcionim planom

Tuzlanski kanton jedan je od kantona u Federaciji BiH u kojem se, osim na kantonalnom nivou, uspostavlja i multisektorska saradnja prema jedinstvenim standardima, u svim lokalnim zajednicama kantona, gdje se izrađuju protokoli intervencija u slučajevima porodičnog nasilja potpisani su sa lokalnim institucijama koje djeluju u tim općinama. Udruženje građana Viva Žene pokrenulo je inicijativu za izradu Protokola o intervencijama u slučajevima nasilja u porodici za Tuzlanski kanton. Cilj Protokola je uspostavljanje multidisciplinarnih timova u zajednicama koji će usmjereno i sveobuhvatno raditi na poboljšanju zaštite i pomoći žrtvama nasilja u porodici, kao i na hitnim i efikasnim slučajevima rješavanja. Protokol jasno opisuje dužnosti i odgovornosti svakog aktera kada je riječ o regulisanju i rješavanju slučajeva nasilja u porodici. Odgovorni akteri su: policija, Centar za socijalni rad, zdravstvene ustanove, pravosudni organi, udruženje građana Viva Žene.

Prateći dokument Protokola je **Akcioni plan za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za Tuzlanski kanton 2019-2020**. U skladu sa Strategijom za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici Federacije Bosne i Hercegovine, obaveza kantonalnih vlada je izrada i praćenje provođenja akcionih planova na

kantonalnog nivou, te formiranje Koordinacionog tima za praćenje provođenja formiran od stručnog tima koji će se sastojati od predstavnika lokalnih i kantonalnih institucija i nevladinih organizacija. Shodno tome, Vlada Tuzlanskog kantona je Odlukom br. 0 / 1-35-2636 / 19 od 21. marta 2019. godine imenovala članove Koordinacionog tima za izradu Akcionog plana za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici za područje Tuzlanski kanton i praćenje njegove primjene. Dokument ima sljedeća poglavlja: Pravni okvir na osnovu kojeg se donosi usvajanje Akcionog plana, analiza stanja u oblastima: porodična zaštita, socijalna i dječija zaštita, zaštita od nasilja u porodici, oblici zaštite žrtava nasilja u porodici (što uključuje način zbrinjavanja žrtava, uspostavljanje i finansiranje sigurnih kuća, podatke o žrtvama nasilja u porodici u Tuzlanskom kantonu), sigurnost, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, zapošljavanje. Posljednji dio dokumenta odnosi se na predstavljeni akcioni plan sa strateškim ciljevima, aktivnostima, nosiocima odgovornosti, pokazateljima, vremenskim periodom provedbe i finansiranjem. **Ključne zainteresovane strane za organizaciju sastanaka Koordinacionog tijela za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici i za pisanje Izvještaja o provođenju Akcionog plana za provođenje Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u 2019. godini su Udruženje građana "Vive Žene" Tuzla u saradnji sa Ministarstvom rada, socijalne politike i povratka Tuzlanskog kantona. Ovo Ministarstvo dostavlja izvještaje Gender centru Federacije BiH.**

Strategija razvoja grada Tuzle 2012-2026 (revidirana za period 2019-2021)

U reviziji Strategije razvoja grada Tuzla, korištena je standardizovana Metodologija za integrisano planiranje lokalnog razvoja (MiPRO), koju su prihvatile i preporučile entitetske vlade i udruženja općina i gradova oba entiteta. MiPRO je u potpunosti u skladu sa postojećim zakonskim okvirom koji definiše razvoj planiranja na lokalnom nivou, gdje je gradska uprava nosilac procesa izrade nacrtu proođenja Strategije, uz maksimalno uključivanje svih ostalih razvojnih aktera iz života u lokalnoj zajednici. Vodeći principi na kojima se zasniva proces revizije Strategije su kvalitet života građana, održivost ekonomije, održivost životne sredine i **socijalna inkluzija**. Održivost, kao princip, integriše ekonomske i ekološke aspekte, **dok princip socijalne inkluzije podrazumijeva jednake mogućnosti za sve i pravičnost u smislu identifikovanja potreba i interesa marginalizovanih i socijalno isključenih grupa stanovništva. Ovaj princip takođe uključuje rodnu ravnopravnost i jednakost.**

U dijelu strategije pod nazivom Revidirana strateška platforma spomenut je sektor civilnog društva u ovom kontekstu: „Važno je naglasiti da je civilni sektor u Tuzli, kada je riječ o socijalnoj zaštiti i zaštiti ljudskih prava, jedan od najjačih u Bosni i Hercegovini i da imaju kapacitet i znanje za provođenje projekata. Veliki broj značajnih projekata udruženja građana realizovan je sredstvima stranih donatora.“ **A neke od spomenutih OCD su one koje rade sa ženama i zaštitom ženskih ljudskih prava.** U okviru plana socijalnog razvoja u ovoj strategiji postoji program 2.1.1 Socijalna prava za ranjive grupe sa nizom navedenih mjera / projekata: **2.1.1.2. Podrška ranjivim grupama u području obrazovanja i zdravstvene zaštite, 2.1.1.3. Poboljšanje socio-ekonomske situacije mladih bez roditeljskog staranja, 2.1.1.4. Podrška uključivanju marginalizovane i ranjive grupe (aktivnosti i projekti nevladinih organizacija)** i 2.1.1.5. Izrada socijalne karte na području grada Tuzle sa jednim rodno osjetljivim pokazateljem.

Grad Tuzla pripremio je Izvještaj o provođenju Integrisane strategije razvoja grada Tuzle do 2026. godine, revidirane za period od 2019. do 2021. godine. Izvještaj je obuhvatio period provođenja Strategije razvoja Tuzle za 2019. godinu, postoji uspostavljen mehanizam za praćenje i izvještavanje o provođenju strategije.

Strategija razvoja za Tuzlanski kanton 2021.-2027. NACRT

Strategija razvoja Tuzlanskog kantona za period 2021.-2027. godine integrisani je multisektorski strateški dokument koji definiše javne politike i cjelovito usmjerava razvoj kantona i jedinica lokalne samouprave u kantonu. Javne konsultacije, koje se održavaju u skladu sa Zakonom o planiranju razvoja i pratećom uredbom, trajale su do 20. februara 2021. godine. Stoga ova strategija još nije usvojena. Ali ono što je važno, prema nacrtu dokumenta, postoji dio u sektoru socijalnog razvoja u kojem se strategija fokusira na društveni razvoj koji teži izgradnji društva jednakih mogućnosti, jačanju socijalne kohezije i solidarnosti, osiguranju bolje socijalne uključenosti, brige i zaštite svih stanovnika i promovisaju rodne ravnopravnosti bez diskriminacije.

Cilj prioriteta Poboljšanje sistema socijalne zaštite i položaja ranjivih grupa je stvaranje boljih životnih uslova za osetljive kategorije stanovništva, posebno porodice, decu, omladinu, osobe sa invaliditetom i veterane kako bi se poboljšao njihov kvalitet života i smanjiti rizik od siromaštva. Takođe, drugi cilj ovog prioriteta je promocija tolerancije, nenasilja i rodne ravnopravnosti u porodici i društvu i smanjenje rizika odvajanja djece od porodica. Nekoliko intervjuisanih za ovu analizu a koji su bili uključeni u proces izrade dokumenata izjavilo je da je rodna ravnopravnost integrisana u nacrt strategije. Ali budući da je ovaj dokument još uvijek u postupku i proceduri usvajanja, nećemo ga dalje analizirati.

Ono što je važno naglasiti je da je strategija razvijena u skladu s novim zakonodavstvom koje reguliše proces strateškog planiranja u FBiH, kao što su:

- Zakon o planiranju razvoja i upravljanju razvojem u Federaciji BiH (Službene novine FBiH br. 32/2017)
- Uredba o izradi strateških dokumenata u FBiH (Službeni list FBiH 94/2019)
- Uredba o evaluaciji strateških dokumenata u FBiH (Službeni list FBiH 94/2019)
- Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, praćenju i izvještavanju u FBiH (Službeni list FBiH 94/2019)

Ovdje je potrebno istaknuti vezu između strateških i provedbenih dokumenata i potrebu za njihovom usklađenošću. Ova veza definisana je dvjema uredbama, Uredbom o izradi strateških dokumenata i Uredbom o trogodišnjem i godišnjem planiranju, praćenju i izvještavanju u FBiH.

Strategija za mlade Grada Tuzla sa akcionim planom 2017-2026

Prema Zakonu o mladima u FBiH, Strategija za mlade, u skladu sa članom 4 stav 7 („Strategija za mlade je dokument vladinih institucija s programskim pristupom djelovanju prema mladima koji uključuje definisane probleme i potrebe mladih, strateške smjernice, ciljeve strategije i mjere za realizaciju strateških ciljeva“) i člankom 11 stav 2 („Svi nivoi vlasti u Federaciji imaju obavezu definisati, usvojiti i provoditi strategije prema mladima.“), definiše, usvaja i provodi se na osnovu istraživanja o potrebama i problemima mladih. Cilj strategije je pomoći ne samo relevantnim javnim institucijama koje se bave i rade sa mladima u Tuzli, već i aktivnim mladima, omladinskim organizacijama, omladinskim radnicima i raznim nevladinim organizacijama da jasnije definišu projekte i aktivnosti za mlade, koji će biti u skladu sa iskazanim potrebama mladih u Tuzli. Nekoliko intervjuisanih koji su bili uključeni u proces izrade dokumenata izjavilo je da je rodna ravnopravnost integrisana u Strategiju i akcioni plan za mlade grada Tuzle 2017-2026, a analiza je pokazala da je rodna ravnopravnost uključena u istraživanje o potrebama i položaju mladih kao osnovno istraživanje provedeno za razvoj strategije. Krajnji korisnici/e Strategije za mlade Grada Tuzle su svi mladi u dobi od 15 do 30 godina koji žive ili žele živjeti u gradu Tuzli, **bez obzira na pol, nacionalnost, vjeru, rasu i drugu pripadnost, socijalni status i psihofizičke sposobnosti ili potrebe, seksualnu orijentaciju i rodni identitet**. Gledajući budućnost narednih 10 godina, krajnji korisnici/e će biti i mladi ljudi koji su trenutno u mlađoj kategoriji

stanovništva, ali koji će ući u dobni uzrast mladih u planiranom periodu provođenja Strategije. Pod marginalizovanim grupama su mladi bez roditeljskog staranja, **mladi sa mentalnim i fizičkim invaliditetom, osobe s invaliditetom**, etničke manjine, **mladi sa poremećajima u ponašanju, žrtve nasilja**, mladi sa kroničnim i rijetkim bolestima, mladi isključeni iz obrazovnog sistema, mladi iz socijalno ugroženih i finansijski ugroženih porodica, **mladi u sukobu sa zakonom, LGBTI omladinska populacija**.

Akcioni planovi definisani su za sljedeća područja: obrazovanje mladih; zapošljavanje mladih i preduzetništvo; **zdravstvena, socijalna i zdravstvena zaštita i socijalna inkluzija mladih**; mobilnost mladih i stanovanje u Tuzli; aktivno uključivanje mladih, slobodno vrijeme mladih, informisanje i mobilnost mladih.

Unutar područja zdravstva, socijalne i zdravstvene zaštite i socijalne inkluzije mladih malo je identificiranih problema koji su u skladu sa svrhom ove osnovne analize, kao što su: **Stigmatizacija potreba korištenja usluga različitih stručnjaka/kinja (psiholog/inja, socijalni radnik/ica, pedagog/ica, defektolog/ica); Pitanja marginalizovanih grupa nisu integrisana u rad javnih institucija i organizacija (LGBTI, Romi ...); Nedovoljno razvijena svijest kod mladih o rodno zasnovanom nasilju u omladinskim odnosima i Nedostatak preventivnih programa za rad sa mladima s poremećajima u ponašanju i maloljetničkim trudnoćama**. Ispod svakog od ovih identifikovanih problema malo je predstavljenih rješenja, a svako od rješenja ima nekoliko navedenih aktivnosti koje mogu doprinijeti rješavanju problema.

Prema podacima prikupljenim od intervjuiranih, za izradu, ažuriranje i praćenje provođenja Strategije za mlade u Gradu Tuzli za period 2017-2026, sa pripadajućim Akcionim planom Odlukom gradonačelnika, broj: 02 -05-7218-2016 od 22.06.2016. godine, imenovana je Radna grupa za izradu i praćenje Strategije za mlade u gradu Tuzli za period 2017-2026. Takođe, predstavljeno je da ova radna grupa redovno održava sastanke radi ažuriranja implementacije strategije. Jedna od članica ove radne grupe je predstavnica organizacije civilnog društva koja se bavi LGBTI pitanjima.

Strategija i akcioni plan za mlade Tuzlanskog kantona 2021-2027

Skupština Tuzlanskog kantona usvojila je Strategiju za mlade Tuzlanskog kantona za period 2020-2024. godine 25. februara 2021. Prema saopštenju za javnost na web stranici Vlade Tuzlanskog kantona, ova strategija je „ temeljni iskaz društveno-političke vizije razvoja položaja mladih u Tuzlanskom kantonu. Aktivnosti koje su usmjerene na unapređenje položaja mladih i koje se realizuju sa mladima i/ili za mlade u nadležnosti su različitih institucija, te je potreban međuresorni i međusektorski pristup tokom njihovog planiranja i implementacije. U tom kontekstu, ovaj dokument pruža platformu za operacionalizaciju multisektorske i multiresorne saradnje u procesu planiranja i praćenja politike prema mladima Tuzlanskog kantona. Strategijom se utvrđuju strateški i prioritetni ciljevi te mjere (projekti) koji trebaju doprinijeti izgradnji obrazovnih, ekonomskih, socijalnih, kulturnih i drugih uslova neophodnih za unapređenje položaja mladih u Tuzlanskom kantonu. Strategijom su definisana četiri ciljna ishoda politike prema mladima Tuzlanskog kantona: jednake mogućnosti za doseganje punog potencijala u učenju i razvoju; ekonomska i socijalna sigurnost; sigurno, ekološki čisto i ugodno okruženje; te aktivno učešće u razvoju zajednice. Ciljni ishodi definisani ovom Strategijom rezultat su strukturiranog dijaloga sa mladima i ključnim akterima koji rade sa mladima i/ili za mlade.”⁴

Konačni usvojeni dokument još nije zvanično objavljen, ali na osnovu nacрта ove Strategije važno je spomenuti osnovne principe koji su integrisani u sve faze izrade Strategije, od situacione analize preko

⁴ <http://www.vladatk.kim.ba/aktivnosti-ministarstva-mpp/591-2021-mksm/8037-usvojena-strategija-prema-mladikma-tk-mksp-26022021>

formulisanja strateških odrednica, i utvrđivanja pokazatelja/indikatora za praćenje sprovođenja strategije. Osnovni principi su: **Inkluzija – ravnopravnost i jednake prilike za sve mlade ljude da ostvare svoj puni potencijal u svim sferama života**; *Participativnost*- Učešće mladih i interesnih grupa koje rade s mladima i/ili za mlade u oblikovanju i provođenju Strategije; *Holistički pristup* - međuresorna i međusektorska saradnja i umrežavanje interesnih grupa koje rade sa mladima i ili za mlade u dizajniranju i primjeni Strategije; *Odgovornost* - Nadležne institucije na kantonalnom i lokalnom nivou odgovorne su za provođenje, monitoring i evaluaciju Strategije, u skladu sa definisanim ciljevima i indikatorima uspjeha. U ovom dokumentu možete pronaći pregled institucionalnih kapaciteta za razvoj omladinske politike u svakoj općini / gradu Tuzlanskog kantona (svih 13 jedinica lokalne samouprave Tuzlanskog kantona), a prema tim informacijama samo gradovi Tuzla, Živinice i Gradačac imaju važeću lokalnu Strategiju za mlade. **Evidentno je uključivanje roda u istraživanja o potrebama i položaju mladih kao osnovno istraživanje provedeno za razvoj ove strategije za mlade.** U većini analiziranih podataka uzeti su u obzir faktori kao što su rod i socijalna isključenost (po nekim osnovama) i diskriminacija mladih.

U okviru Strateškog cilja 3 nazvanog Sigurno, ekološki održivo i ugodno okruženje postoje indikatori relevantni za ovu analizu, kao što su: Poboljšanje svijesti o reproduktivnom zdravlju kod mladih za 50%; Poboljšanje svijesti o preventivnoj zdravstvenoj zaštiti kod mladih za 50%; Poboljšanje otpornosti djece i mladih na nasilje u porodici, vršnjačko nasilje i cyber bullying; Smanjenje broja mladih ljudi koji su počinitelji krivičnih djela za 20%; Povećanje zaposlenosti u populaciji nezaposlenih mladih majki za 25%.

Ono što ovoj strategiji nedostaje, prema riječima jednog od intervjuisanih koji ima dugogodišnje iskustvo u procesima strateškog planiranja, jest da strategija nije razvijena u skladu s novim zakonodavstvom koje reguliše proces strateškog planiranja u FBiH kao što je Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH, Uredba o izradi strateških dokumenata u FBiH i Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju, praćenju i izvještavanju u FBiH. To čini provođenje strategije još upitnijom.

3.4. Informacije o različitim de jure i de facto pravima žena i muškaraca i kako na njih različito utiču politike i institucionalna pravila

Lokalne zajednice u Bosni i Hercegovini vrlo često imaju zakonske akte usklađene sa Zakonom o ravnopravnosti polova u BiH, ali problem se javlja kod primjene usklađenih odredbi u institucijama, kao i kod strateškog planiranja. Očigledno je da su prava i potrebe muškaraca i žena de jure itekako pokrivene / uključene. Jedna od intervjuisanih u ovoj analizi posvjedočila je da:

„Principi gender perspektive su integrisani u strateške dokumente Grada Tuzla, uključujući i Strategiju razvoja Grada Tuzle 2012-2026 (Revidirana za period 2019-2021. godina) koja je rađena po MIPRO metodologiji koju je primjenio UNDP u BiH, a koja podrazumijeva rodnu ravnopravnost. Prema postojećim listama učesnika prilikom izrade strateškog dokumenta učešće su uzele i žene kao predstavnice Javnih institucija, privatnih subjekata/preduzeća i organizacija civilnog društva.“ **Mersiha Idrizović, Stručna savjetnica za pitanja mladih, Služba za kulturu, sport, mlade i socijalnu zaštitu, Grad Tuzla**

Kada je riječ o onome što se događa u praksi, dakle, de facto ne realizuje se sve u skladu s ovim zakonima. Ono što nedostaje u Tuzli i Tuzlanskom kantonu su lokalni Gender rodni akcioni planovi. Potrebno je usvojiti lokalni Gender akcioni plan koji će se zasnivati na stvarnim potrebama i pitanjima muškaraca i žena i koji bi bio najefikasniji mehanizam za provođenje obaveza Gender akcionog plana BiH i Zakona o ravnopravnosti polova u BiH. Takođe, na osnovu informacija prikupljenih od intervjuisanih, tekuće aktivnosti moraju uključivati **edukaciju zaposlenih u javnom sektoru i građana Tuzlanskog kantona o dostupnim institucionalnim mehanizmima**. Jedna od intervjuisanih u ovoj analizi posvjedočio je da:

„Iako su postojeći institucionalni mehanizmi adekvatni, na papiru ih većina zaposlenih u javnom sektoru nije svjesna, da bi kao primjer koristili Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o zabrani diskriminacije. Čak ni sudije i tužioci nemaju dovoljno iskustva sa ova dva zakona. U prošlosti, dok smo radili sa lokalnim opštinskim komisijama za rodnu ravnopravnost, od 18 članova/ica komisija 11 bilo je pravnik i nijedan od njih nije bio upoznat ni sa jednim od ovih zakona. Većina građana nije svjesna prava koja imaju.“ Selma Mustaćević, Koordinatorica za gender projekte, OCD Amica Educa

Takođe **na polju zaštite i prevencije nasilja u porodici, de facto situacija nije u skladu sa zakonima i protokolima**. Prema nalazima iz intervjua, neka od zapažanja su: Iako je Protokol o prevenciji nasilja u porodici izvrstan dokument, većina žena ga ne vidi na djelu kada doživljavaju i prijavljuju nasilje, **većina žena nije svjesna svojih prava i nije upoznata s naredbama zaštite**. Obrazovanje i podizanje svijesti od najveće je važnosti za zaposlene u javnom sektoru i za širu javnost. **Zakon o zaštiti od nasilja u porodici treba proširiti i obuhvatiti nasilje nad ženama van braka ili pravnog partnerstva**. Važno je osigurati da lokalna i kantonalna vlada poštuje odredbe Istanbulske konvencije (tj. Financiranje sigurnih kuća itd.). Kroz razgovor s intervjuisanim i prikupljenih podataka od njih, dolazimo do zaključka **da su u svim institucijama i organizacijama civilnog društva koje spadaju u domen pomagačke profesije i neposrednog rada s ljudima uglavnom zaposlene žene. Nedostaje muškaraca koji će raditi s ljudima u pomagačkim profesijama**. Više je žena koje su zainteresovane za ovu vrstu posla, više je žena koje pohađaju fakultet za poremećaje u ponašanju, specijalno obrazovanje i rehabilitaciju, nedostaje muških studenata. Potrebno je pronaći način za uključivanje mladića u pomagačka zanimanja, a ti poslovi najčešće uključuju rad s osobama s poremećajima u ponašanju, prevenciju nasilja, zaštitu mentalnog zdravlja i slično.

Kada su u pitanju odnosi moći i ko ima pristup resursima u različitim institucijama / organizacijama, ko je na rukovodećim pozicijama u institucijama / organizacijama i ko donosi odluke - muškarci ili žene, rezultati obuhvaćeni intervjuima pokazuju različite rezultate. **Na univerzitetima (takođe onima koji spadaju u domen struke koja pomaže) donositelji odluka i oni koji imaju pristup resursima u instituciji su muškarci. Ista situacija je u institucijama koje se bave mentalnim zdravljem mladih, kao i u Vladi Tuzlanskog kantona. Na osnovu podataka prikupljenih na web stranici Vlade Tuzlanskog kantona, samo je jedno Ministarstvo na čijem čelu je žena od 12 ministarstava**. Na primjer, u Ministarstvu rada, socijalne politike i povratka Tuzlanskog kantona žene su uglavnom savjetnice, pomoćnice, one koje rade, niti jedno radno mjesto više od stručnog savjetnika ne popunjavaju žene u ovom ministarstvu.

Prema podacima dobijenim iz Odjeljenja za ekonomski razvoj, poduzetništvo i poljoprivredu grada Tuzle, u januaru 2021. godine u javnim institucijama i preduzećima čiji je osnivač Grad Tuzla i upravni i nadzorni odbor broj žena u odnosu na ukupan broj je sljedeći: **u javnim institucijama - Ukupan broj**

žena direktorica je 4 od 9 što je 44,4%, u javnim preduzećima samo 3 žene od ukupno 13, što je 23% žena direktora. U javnim institucijama - članicama upravnih odbora, od ukupno 29 njih je 16 žena (55,2%), što je mnogo bolji rezultat. Prema podacima nadležnih službi predstavnika Grada Tuzle, u decembru 2020. godine u Gradu Tuzli bilo je ukupno 409 zaposlenih, od čega 224 žene (54,8%). Od ukupno 17 šefova službi - pomoćnika gradonačelnika, 13 su žene (uključujući Sekretarku Skupštine građana i Savjetnicu gradonačelnika). Prema mišljenju jedne od intervjuisanih:

„Predstavljena struktura ukazuje na balansirano učešće oba spola među zaposlenim, uz nešto veće učešće žena i na vrlo visok stepen ravnopravnosti žena i muškaraca na upravljačkim pozicijama.“
Mersiha Idrizović, Stručna savjetnica za pitanja mladih, Služba za kulturu, sport, mlade i socijalnu zaštitu, Grad Tuzla

Vjerovatno je to u velikoj mjeri povezano s činjenicom da je politika zapošljavanja u gradskoj upravi, kada je riječ o ravnopravnosti polova, određena principom nediskriminacije. Odredbama člana 6. Zakona o državnoj službi u Tuzlanskom kantonu propisano je da je prilikom zapošljavanja osoba koje se prijavljuju u državnu službu, kao i u drugim statusnim i rodno-pravnim pitanjima, zabranjena diskriminacija državnih službenika/ca i namještenika/ca po bilo kojoj osnovi.

Situacija u svim **organizacijama civilnog društva** sa područja Tuzlanskog kantona, koje su bile uključene u ovo istraživanje i analizu, je **da su žene na višim i rukovodećim pozicijama u organizaciji i stoga imaju veći pristup resursima i u boljem su položaju za donošenje odluka**. To je u velikoj mjeri povezano s činjenicom da u tim organizacijama radi više žena nego muškaraca koji su u domeni pomagačke profesije, o čemu smo već diskutovali na početku ovog odjeljka.

3.5. Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju institucije i njihov stvarni uticaj na zadovoljavanje potreba žena i muškaraca, posebno kada su njihove potrebe različite

Kada govorimo o rodno transformirajućim programima i uslugama, važno je pojasniti značenje ovog pojma. Da biste pomogli u konceptualizaciji ovog pojma, zamislite kontinuitet rodne ravnopravnosti uz koji padaju svi projekti, u rasponu od rodne eksploatacije kao najgore intervencije do rodne transformacije kao najbolje i najviše intervencije u kontinuumu rodne ravnopravnosti:

Rodna eksploatacija - Intervencije koriste rigidne rodne norme i postojeće neravnoteže u moći da bi se postigli programski ciljevi, ali negativno utiču na ciljeve rodne ravnopravnosti i mogu dovesti do daljeg iskorištavanja djevojaka i žena.

Rodno nesvjesne - Intervencije su osmišljene bez uzimanja u obzir specifičnih potreba djevojčica, dječaka, žena ili muškaraca. Oni mogu nenamjerno ojačati rodne nejednakosti i propustiti mogućnosti u dizajniranju, provođenju i evaluaciji programa kako bi poboljšali rodnu ravnopravnost i postigli efektivnije i održivije rezultate projekta.

Rodno osjetljive - Intervencije koje osiguravaju identifikaciju, razmatranje i uvažavanje različitih potreba, sposobnosti i mogućnosti djevojčica, dječaka, žena i muškaraca.

Rodno transformirajuće - Intervencije koje koriste rodno osjetljiv pristup i promovišu rodnu ravnopravnost, radeći s ključnim akterima na identifikaciji, rješavanju i pozitivnoj transformaciji temeljnih uzroka rodne nejednakosti za žene i muškarce, djevojčice i dječake.⁵

Institucije u Tuzlanskom kantonu nemaju mnogo usluga koje bi se mogle okarakterisati kao programi ili intervencije koje su rodno transformirajuće. **Većina gore opisanih strategija i strateških dokumenata djelomično je rodno osjetljiva i očito je da svi novi dokumenti koji su nedavno usvojeni ili su u procesu usvajanja nastoje uključiti principe rodne ravnopravnosti.**

Malo je primjera dobre prakse koje možemo opisati kao rodno transformirajuću intervenciju. Jedan od njih je **Intervencijski protokol u slučajevima nasilja u porodici za Tuzlanski kanton sa Akcionim planom** opisanim ranije u dokumentu, zajedno sa svojim Koordinacionim tijelom za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Tuzlanskom kantonu. Ali ovdje i dalje postoji potreba za poboljšanjem, jer, kao što je ranije spomenuto, ovaj Protokol je izvrstan dokument, ali većina žena ga ne doživljava na djelu kada doživljavaju i prijavljuju nasilje, većina žena nije svjesna svojih prava i nije upoznata s naredbama zaštite. **Komisija za jednakoopravnost polova Skupštine Tuzlanskog kantona** i svojim radom može doprinijeti rodno transformativnom pristupu u nekim programima koje pruža Vlada Tuzlanskog kantona. Vrlo je važno da ova Komisija prepozna sve ključne aktere / zainteresovane strane koje se bave rodnom ravnopravnošću u zajednicama Tuzlanskog kantona kao dobar resurs, posebno NVO koje rade na rodnoj ravnopravnosti te da rade u partnerstvu s nevladinim organizacijama kada planiraju rodne transformativne intervencije u svojim zajednicama. Takođe je važno podržati i pratiti radi novoformirane Komisiju za ravnopravnost polova Gradskog vijeća Tuzla.

Prema podacima dobijenim na terenu prisutna je vrlo loša komunikacija između institucionalnih mehanizama o rodnom pitanjima na različitim nivoima. To se posebno odnosi na Gender centar FBIH i Agenciju za ravnopravnost spolova na nivou BiH, koji nemaju dovoljan kontakt sa institucionalnim mehanizmima na kantonalnom ili lokalnom nivou. Oboje moraju pružiti veću podršku akterima koji rade na inicijativama za rodnu transformaciju na lokalnom nivou. O tome svjedoče izjave nekoliko osoba sa kojima je obavljen razgovor:

"Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost moraju biti aktivniji, poput Gender centra FBIH i Agencije za ravnopravnost polova, sve je na dobrovoljnoj osnovi. Institucionalni mehanizmi moraju imati više kontakata s bazom. Budući da Gender centar ne saraduje s institucijama na lokalnom nivou."
Mira Vilušić, Expert savjetnica za zaštitu ženskih ljudskih prava, OCD Horizonti

"Gender Center FBIH requests from the Ministry data on the number of cases of domestic violence, etc. But that is not enough, it should provide more support to all of us who deal with these issues."
Suada Selimović, Expert Advisor at the Ministry of Labour, Social Policy and Return Tuzla Canton

„Gender centar FBIH traži od Ministarstva podatke o broju slučajeva nasilja u porodici, itd. Ali to nije dovoljno nego treba da pruže veću podršku svima nama koji se bavimo tim pitanjima."
Suada Selimović, stručna savjetnica u Ministarstvu za rad, socijalnu politiku i povratak Tuzlanski kanton

Vlada Tuzlanskog kantona i određena ministarstva imaju programe podrške koji su rodno osjetljivi kao što su: Program prevencije, intervencije i resocijalizacije u oblasti maloljetničkog kriminala u

⁵ ENGENDERING TRANSFORMATIONAL CHANGE, Save the Children Gender Equality Program Guidance & Toolkit- EXECUTIVE SUMMARY

Tuzlanskom kantonu za period 2020-2023; Javni poziv za podnošenje projektnih prijedloga za podršku iz sredstava „Dječije nedjelje“, Javni poziv za odabir korisnika sa pozicije „Podrška mladima“, Programi podrške porodicama s djecom i slično. Većina ovih javnih poziva ili programa uključuje saradnju sa nevladinim sektorom. To je prilika za NVO da provedu programe rodne transformacije koje bi podržale institucije, gdje NVO imaju stručnost u radu na rodno osjetljivim i transformativnim programima. Kao dokaz za to je i sastanak održan u martu 2021. godine između Amica Educa i ministra Ministarstva rada, socijalne politike i povratka u Tuzlanskom kantonu.⁶

Veoma slično je u Gradu Tuzla i javnim pozivima koje imaju. Dokaz za ovo je izjava **Mersihe Idrizović, Stručne savjetnica za pitanja mladih, Služba za kulturu, sport, mlade i socijalnu zaštitu, Grad Tuzla:**

„Jedna od prioritetnih oblasti predviđenih za sufinansiranje u svrhu realizacije programa/projekata civilnog društva koje Služba za kulturu, sport, mlade i socijalnu zaštitu putem javnog poziva provodi sa pozicija „Grantovi neprofitnim organizacijama-udruženja, organizacije i fondacije“, „Grantovi za realizaciju Lokalnog akcionog plana za Rome Grada Tuzla“ i „Grantovi za projekte za mlade“ je ravnopravnost spolova. Neprofitne organizacije u okviru ove prioritetne oblasti mogu aplicirati za projekte koji doprinose ekonomskom osnaživanju žena, prevenciji nasilja nad ženama i unapređenju rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou.“

As additional proof for this is Council of Youth City of Tuzla, supported by City of Tuzla, and some of the Council members work in the field of gender equality including supporting LGBTI population, in accordance with the needs of young people. They use gender-sensitive language in their work, have a lot of advocacy activities on gender equality, provide space to informal groups of young people, and members of the Youth Council and thus informal groups can apply for a Grants for Youth Projects. Also, at the end of January 2021 Tuzla Open Centre (NGO working with LGBTI and gender issues) and City of Tuzla signed Memorandum of Cooperation.⁷ It is important to emphasize that the members of the Youth Council must be open for cooperation with all actors and to recognize all relevant actors/stakeholders working with young people as potential partners for improving the position of youth in Tuzla.

Kao dodatni dokaz za to je Vijeće mladih grada Tuzle, koje podržava Grad Tuzla, a neki od članova Vijeća rade na polju rodne ravnopravnosti, uključujući podršku LGBTI populaciji, u skladu sa potrebama mladih. U svom radu koriste rodno osjetljiv jezik, imaju zagovaračkih aktivnosti o rodnoj ravnopravnosti, pružaju prostor neformalnim grupama mladih kao članovima/icama Vijeća mladih, a time se i neformalne grupe mogu prijaviti za grant za projekte mladih. Takođe, krajem januara 2021. godine Tuzlanski otvoreni centar (NVO koja radi sa LGBTI i rodnim pitanjima) i Grad Tuzla potpisali su Memorandum o saradnji. Važno je naglasiti da članovi Vijeća mladih moraju biti otvoreni za saradnju sa svim akterima i prepoznati sve relevantne aktere koji rade sa mladima kao potencijalne partnere za poboljšanje položaja mladih u Tuzli.

Što se tiče potreba za unapređenje mentalnog zdravlja mladih žena i muškaraca i usluga koje pružaju institucije, jedno od zapažanja bilo je da će žene vjerovatnije potražiti pomoć kada se suoče sa problemima mentalnog zdravlja i svjesnije su važnosti zaštite mentalnog zdravlja. Muškarci češće traže pomoć kada je u pitanju ovisnost, ali za ostale poteškoće, posebno socijalne, žene će vjerovatnije tražiti pomoć. Alkoholizam i klađenje postaju sve češći problem među mladima, alkoholizam i među ženama

⁶ <http://vladatg.gov.ba/aktivnosti-ministarstva-mrpp/597-2021-rspp/8087-podrska-aktivnostima-amica-educa-mrpp>

⁷ <http://toc.ba/blog/2021/02/02/tuzlanski-otvoreni-centar-i-grad-tuzla-potpisali-sporazum-o-saradnji/>

i među muškarcima. Potrebno je imati seksualno obrazovanje i reproduktivno zdravlje u školama ili na radionicama za mlade, kao i savjetovanje o omladinskim vezama i partnerstvima (priprema za brak). Neke od preporuka intervjuisanih su:

„Moramo imati najmanje jednom mjesečno seksualno obrazovanje za mlade adolescente, jer imamo sve više slučajeva maloljetničke trudnoće, područje reproduktivnog zdravlja, koje je usko povezano s mentalnim zdravljem, što se ne može zanemariti. Bračno savjetovanje je također vrlo važno, pružanje podrške mladoj ženi kada se porodi, kada doživi pobačaj - vrlo zanemarena tema i ovo nije pokriveno uslugama kada su u pitanju mentalne usluge za mlade. prof. dr. Mevludin Hasanović, šef Odjela socijalne psihijatrije na Klinici za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla

„Jaz koji primjećujemo postoji u podršci i uslugama na polju mentalnog zdravlja mladih. Povezan je s edukacijom o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, savjetovanjem o odnosima među mladima i partnerstvima (priprema za brak), kao i prevencijom i edukacijom u vezi sa zaštitom mentalnog zdravlja.“ Ivona Erdeljac, Programska direktorica, OCD Amica Educa

Takođe postoji potreba u zajednici da se informišu i obrazuju mladi ljudi kako bi se ohrabrilo mlade žene i muškarce da se mobilišu i zalažu za svoje potrebe / prava. Prema mišljenju **predsjednice Komisije za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona Azre Okić:** *„Možda je potrebna veća publikacija postojećih prava (kroz obrazovni sistem) za mlade ljude. Vjerujem da mladi nisu dovoljno svjesni svojih prava.“*

Sve ovo mora se uzeti u obzir prilikom dizajniranja rodno osjetljivih i transformativnih programa u institucijama za mentalno zdravlje koje se bave mentalnim zdravljem mladih.

Na pitanja o tome koje usluge nedostaju, kada je u pitanju mentalno zdravlje mladih u zajednici a koje potrebe postoje i koje se ne zadovoljavaju postojećim službama, šta zajednica može učiniti više da podstakne mlade žene i muškarce da traže podršku pomoć ako se suoče sa određenim mentalnim zdravstvenim problemima najčešći odgovori i preporuke su:

- Potrebno je više raditi sa školama - promovisati zaštitu mentalnog zdravlja u školama, a vrlo je važno da u školama postoje psiholozi/ginje koji se bave ovom temom, koji zaista rade posao psihologa/ginje, a ne administrativne poslove.
- Škole nisu dovoljno zainteresovane za saradnju kada je u pitanju mentalno zdravlje mladih, studenti Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta održali su nekoliko radionica o komunikaciji u školama, ali niko od pedagoga ili psihologa nije prisustvovao radionicama.
- Škole bi trebale biti mjesto na kojem psiholozi/škinje i edukatori/ce rade svoj posao, što uključuje mentalno zdravlje mladih. Postoji stigma u društvu i među mladima kada je riječ o mentalnom zdravlju mladih. Potrebno je što više raditi s mladima, djeca ne mogu tražiti pomoć kada postoji problem u porodici.
- Uprkos povećanju broja ljudi koji nas traže za podršku, stigma povezana s mentalnim zdravljem u BiH društvu i dalje je velika i ima snažan negativan uticaj na većinu ljudi. Potrebno je provesti intenzivnu i dugoročnu kampanju protiv stigme, ako je to moguće u partnerstvu javnog i civilnog sektora, putem koje bi građani Tuzlanskog kantona bili informisani, obrazovani i ohrabreni da potraže pomoć kada im je mentalno zdravlje na kocki.
- Od posebnog značaja je saradnja sa obrazovnim sektorom, kao i školskim i predškolskim ustanovama, sa naglaskom na prevenciji i ranom otkrivanju razvojnih poremećaja i poteškoća

u ponašanju, zloupotrebi psihoaktivnih supstanci i vršnjačkom nasilju. Škole su dobar prostor za provođenje rodno transformativnih programa poput rodno zasnovanog nasilja i vršnjačkog nasilja.

- Svaki zdravstveni centar treba imati dječjeg psihijatra/icu. Treba povećati broj dječjih i adolescentnih psihijatara/ica u domovima zdravlja. U biroima ima mnogo obrazovanih ljudi sa odgovarajućim kvalifikacijama, ali im se ne pruža prilika da rade u polju mentalnog zdravlja.
- U zajednici nedostaje informacija koje pružaju podršku kada je u pitanju zaštita mentalnog zdravlja, a nedostaje informacija o trenutku kada vršnjaci / porodice treba da prepoznaju potrebu za profesionalnim tretmanom. Mladima i njihovim porodicama treba pružiti više informacija o uslugama koje postoje u zajednici.
- Svijest stanovništva je slaba o važnosti ovog problema i patnjama ljudi s mentalnim poremećajima ili invaliditetom zbog ovih poremećaja. Postoji negativan stav stanovništva prema osobama s mentalnim poremećajima s negativnom medijskom pokrivenošću, što često na stereotipan i senzacionalistički način govori o mentalnom zdravlju i mentalnim poremećajima, što ima značajan uticaj na javno mnijenje.
- Važno je provoditi programe za promociju mentalnog zdravlja i važnost ranog prepoznavanja mentalnih poremećaja kod mladih u zajednici, a sve u cilju smanjenja stigme i uključivanja u pravovremeni i rani tretman svih mentalnih poremećaja.

3.6. Informacije o rodno transformirajućim programima i uslugama koje pružaju NVO i njihov uticaj na zajednicu

Nevladine organizacije imaju važnu ulogu u zajednici kada je u pitanju pružanje usluga mentalnog zdravlja i rodno transformativnih usluga mladima, a prepoznate su kao važan akter sa stanovišta intervjuiwanih ljudi iz javnog sektora:

"Nevladine organizacije u Tuzli i okolini više se bave ovom temom prevencije mentalnog zdravlja i rodno osjetljivim programima za mlade nego sam sistem." prof.dr.sc. Vesna Bratovčić, Univerzitet u Tuzli, vandredna profesorica na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu, prorektorica za međuuniverzitetsku saradnju u zemlji i inostranstvu

Takođe, na osnovu mišljenja predstavnika Centra za mentalno zdravlje Tuzla, ova ustanova ima vrlo dobru saradnju sa nevladinim organizacijama, imaju nekoliko primjera saradnje na raznim projektima. Jedna od preporuka bila je organizacija više javnih i zagovaračkih programa koji će promovisati ulogu Centra za mentalno zdravlje i nevladinih organizacija poput NVO Amica Educa koje pružaju ovakve usluge i važnost ranog otkrivanja mentalnih poremećaja i njihovog liječenja, a sve u cilju smanjenja stigme o zaštiti mentalnog zdravlja. Na osnovu mišljenja predstavnice NVO Amice Educa, ova organizacija ima dugogodišnju dobru saradnju i priznanje od strane institucija koje rade na polju mentalnog i socijalnog zdravlja (poput Centara za mentalno zdravlje, Klinike za psihijatriju, Centara za socijalni rad). Međutim, saradnja se uglavnom odnosi na projekte ili usluge koji se finansiraju iz sredstava koje Amica Educa obezbijedi putem različitih donatora, što stoga predstavlja neizvjesnost u kontinuitetu i obimu pružanja usluga podrške građanima i građanima. To bi se moglo prevladati sistemskom podrškom - finansiranjem (dijelom) usluga od strane vlade. U skladu s tim, Amica Educa preuzela je inicijativu za finansiranje Porodičnog savjetovišta iz budžeta Vlade Tuzlanskog kantona I još uvijek očekuju odgovor. Ono što bi definitivno olakšalo ovaj proces je uključivanje stavke u budžet Vlade Tuzlanskog kantona, kao i prepoznavanja Amice Educa kao važnog partnera, jeste usvajanje

Zakona o socijalnim službama kojim bi se definisalo Savjetovalište, uključujući Porodično savjetovalište kao neophodan resurs za podršku odraslima, mladima i djeci (pojedincima/kama i porodicama).

Kratki pregled svih NVO-a, identifikovanih tokom ove Analize, koji na neki način, pružaju rodne programe ili usluge mladim ljudima ili pružaju usluge u vezi sa problemima mentalnog zdravlja:

- Amica Educa Tuzla⁸- Opisana na stranici 9 ovog izvještaja.
- Centar za pružanje usluga u zajednici PUŽ⁹ - Glavne korisničke grupe su mladi u riziku, mladi u sukobu sa zakonom i ljudi u pokretu. Važna strateška orijentacija ove organizacije je preventivni rad na promociji zdravih stilova života, rodne ravnopravnosti i nenasilnog ponašanja mladih.
- Vijeće mladih/ Youth Council Tuzla¹⁰- Neki od članova Vijeća mladih rade na polju rodne ravnopravnosti, u skladu sa potrebama mladih. U svom radu koriste rodno osjetljiv jezik, imaju puno zagovaračkih aktivnosti kao inicijativu za rodnu ravnopravnost.
- Omladinski resursni centar¹¹- U okviru svojih projekata pokušavaju napraviti mainstreaming rodnih pitanja, sudjeluju u uličnim akcijama za 8. mart i sličnim. Dio njihovog rada je koordinacija CAT-Građana protiv terorizma¹² projekat. Njihova misija je stvoriti siguran internetski prostor u BiH svojim prisustvom na društvenim mrežama. Oni zagovaraju mir stvaranjem informativnih, obrazovnih, zabavnih i motivacijskih mema, video zapisa i tekstova. Osuđuju negativne pojave na društvenim mrežama poput govora mržnje, fašizma, šovinizma, radikalizma, ekstremizma i terorizma. Ravnopravnost spolova i mentalno zdravlje mladih obrađuju se kroz neke od emisija, posebno na youtube kanalu Npr. Zajedno protiv rodne diskriminacije! - Forum građana Tuzle.¹³ Ovo bi mogla biti prilika za mlade ljude koji će biti uključeni u projekat Amica Educa da sarađuju sa ljudima koji upravljaju CAT-om i da u saradnji sa njima obrade važne teme.
- World Vision BiH¹⁴ - Djelujući u okviru globalnog partnerstva, World Vision u BiH pokrenuo je kampanju "Vrijedni pažnje" čiji je cilj zaustavljanje nasilja i zanemarivanja djece u Bosni i Hercegovini. Stvorena u uskoj saradnji sa djecom i mladima iz različitih dijelova BiH, kampanja se naziva "Vrijedna pažnje", a donosi autentičan glas i jasnu poruku djevojčicama i dječacima koji traže pravo na život bez nasilja. "Vrijedni pažnje" lokalna je verzija globalne kampanje 'Potreban je svijet da se zaustavi nasilje nad djecom'. World Vision provodi edukaciju o životnim vještinama za mlade koji rade s djecom i mladima. Kroz set od 24 radionice, djeca i mladi uče o kritičkom razmišljanju, upravljanju emocijama, efikasnoj komunikaciji, izgradnji odnosa i društvenoj odgovornosti, što im pomaže da steknu samopouzdanje, izbjegnju rizična ponašanja, donesu pozitivne odluke i stvore pozitivne odnose. Do sada je blizu 2.000 djece, uključujući i najugroženiju djecu, prošlo radionice životnih vještina. Takođe se kroz obrazovanje o životnim vještinama uključuje rodna ravnopravnost. Nakon što je započela pandemija Covid 19, više se pažnje posvećivalo mentalnom zdravlju

⁸ <https://www.amicaeduca.ba/index.php>

⁹ <https://puz.ba/usluge>

¹⁰ <https://www.facebook.com/supervijece>

¹¹ <http://www.omladina-bih.net/orcutuzla.htm>

¹² www.catbih.ba

¹³ <https://www.youtube.com/channel/UCe13ftMJEdnjVLAbcWr-TDw>

¹⁴ <https://worldvision.ba/vrijedni-paznje/>

- Revolt¹⁵ - je omladinski pokret koji okuplja i organizuje mlade u borbi protiv nepravde, siromaštva, nasilja, korupcije, diskriminacije, neodgovornih političara i negativnih autoriteta. Tokom brojnih akcija, Revoltu se pridružilo nekoliko stotina mladih iz cijele Bosne i Hercegovine različitih vjerskih, političkih, nacionalnih i drugih pripadnosti koji su spremni boriti se za svoje interese i bolju budućnost vjerujući u ideale jednakosti i socijalne pravde. Rad u Revoltu zasnovan je na principima rodne ravnopravnosti i upotrebi rodno osjetljivog jezika.
- Forum Građana Tuzle 16- Kroz građanski aktivizam, Forum Građana Tuzle radi na izgradnji mira, razumijevanja, povjerenja i odgovornosti u cilju izgradnje demokratskog i humanog društva koje će svim građanima omogućiti ljudska i građanska prava i dostojanstven život. Rade na rodnoj ravnopravnosti i imaju nekoliko projekata rodne transformacije, a jedan od trenutnih je „Ženska radna prava u Tuzlanskom kantonu: Zajedno protiv rodne diskriminacije“- o rodnoj ravnopravnosti bez diskriminacije na poslu ključ je osnaživanja žena. Ovaj projekat ima za cilj promjenu narativa o „šutnji“i osnaživanje žena da govore i zalažu se za svoja prava. Projekat ima dva cilja, a to su: povećati svijest o rodnoj diskriminaciji i poboljšati položaj žena na polju rada u najgušće naseljenoj regiji u BiH, kao i vidljivost i adekvatan tretman rodno zasnovane diskriminacije u Tuzlanskom kantonu.
- Horizonti¹⁷- je organizacija prepoznatljiva po svom radu na psihološkom osnaživanju žena koje su žrtve porodičnog i socijalnog nasilja, kao i pružanju podrške ženama u javnom i političkom životu. Aktivnim učešćem u mrežama nevladinih organizacija doprinose podizanju svijesti javnosti i zalaganju za promociju ženskih ljudskih prava, izgradnju mira i sigurnosti u BiH. Kroz svoj rad na rodnoj ravnopravnosti i borbi protiv nasilja sa mladima u regiji Birač osnovali su LIGU MLADIH PACIFISTA kao neformalnu grupu mladih iz Bosne i Hercegovine koji dijele iste, pacifističke vrijednosti.¹⁸
- Viva Žene¹⁹- je nevladina organizacija koja se fokusira na psihosocijalnu pomoć i podršku žrtvama rata, mučenja i nasilja. Cilj im je poboljšati mentalno zdravlje žrtava tokom i nakon rata u BiH. Korisnice - žene, ali ima i puno muškaraca kada je u pitanju rad sa pritvorenicima. Više su fokusirani na žene u programima, ali smatraju da nemaju dovoljno istraživanja o samohranim očevima, posljednja dva slučaja u njihovom savjetovalištu su prijave nezadovoljnih očeva sa odlukama o starateljstvu. Žene koje nemaju drugu mogućnost dolaze u prihvatilišta, u skloništu trenutno imaju 88 ljudi, od čega je polovina djeca koja su žrtve nasilja. Imaju saradnju s Centrom za mentalno zdravlje, rade s počiniteljima nasilja, imali su nekoliko slučajeva LGBT populacije, promjenu pola / tranziciju i kako to riješiti i raditi s porodicom. Organizacija ima nekoliko programa rodne transformacije: Program psihosocijalnog rada Viva Žena, Program rehabilitacije žrtava rata i mučenja, Program rehabilitacije žrtava nasilja, Psihosocijalni program u zajednici: Psihosocijalni rad sa odraslima, Program osnaživanja žena u ruralnim zajednicama, Program rada sa počiniocima nasilja, Povećanje razumijevanja i prihvatanja rodne ravnopravnosti u lokalnoj zajednici, Djevojčice i dječaci, glasno protiv rodno zasnovanog nasilja, Jačanje kapaciteta tužilaštava za profesionalni

¹⁵ <https://www.facebook.com/omladinskipokret.revolt>

¹⁶ <https://forumtz.org/>

¹⁷ <https://horizonti.ba/projekti/>

¹⁸ <https://www.facebook.com/Liga-mladih-pacifista-1481762698568698>

¹⁹ <http://vivezene.ba/vijesti3/vijest65.htm>

tretman i osjetljivost na individualne potrebe žrtava / svjedoka, Sistematski pristup u radu sa porodicama pogođenim nasiljem.²⁰

- Fondacija Tuzlanske zajednice²¹- ohrabruje mlade ljude da naprave pozitivne promjene u svom životu i svojoj zajednici. Unutar programa oni motivišu i potiču mlade na veću samoorganizaciju i samostalno djelovanje kroz omladinske organizacije i udruženja. Kroz rad sa odborom Omladinske banke pokušavaju pružiti podršku raznim grupama mladih i promovirati rodnu ravnopravnost, što se ogleda i u javnim pozivima za OCD, na primjer, podršku je dobio TOC (Tuzlanski otvoreni centar), a to je način na koji Fondacija Tuzlanske zajednice može podržati programe rodne transformacije. Što se tiče mentalnog zdravlja, zaposlenici su učestvovali u nekim radionicama o zaštiti mentalnog zdravlja nakon što je započela pandemija sa Covidom 19.
- Tuzlanski otvoreni centar TOC²²- je nevladina organizacija koja djeluje na području Tuzlanskog kantona i kontinuiranim aktivizmom na feminističkim principima promoviše ljudska prava LGBTI osoba i rodnu ravnopravnost. TOC informiše transrodne ljude kako se organizovati u procesu tranzicije, ali takođe pružaju podršku transrodnim mladim ljudima. Mentalno zdravlje im je vrlo važno, ali u tom području nemaju posebne programe koje vode. Što se tiče zaštite mentalnog zdravlja, korisnici TOC-a uglavnom se obraćaju Amica Educa za takvu vrstu podrške. TOC radi na vrlo osjetljivim temama, jer je njihov rad vidljiviji u društvu, pa nosi veći rizik.
- SOS Dječija sela Gračanica²³ – rade na polju jačanja kompetencija mladih ljudi koji su izloženi socijalnom riziku koji uključuje projekte kao što su: Projekt Glasovi mladih koji odlaze iz alternativne njege, i kao takav dio je aktivnosti u okviru strateškog opredjeljenja SOS Dječijih sela BiH za unapređenje politika i prakse koje se tiču mladih ljudi koji napuštaju neki oblik alternativne njege, ali i za poboljšanje njihovog kvalitativnog i kvantitativnog uključivanja u BiH društvo; YEEP (Youth Empowerment Enabling Prospect) projekat; Program jačanja porodice ne bavi se samo posljedicama već i korijenom problema, štiteći tako djecu od mogućeg odvajanja od roditelja. Roditelji mogu naučiti o roditeljstvu, poboljšanju porodičnih odnosa, razvoju svoje djece, roditeljstvu i drugim važnim temama u roditeljskim klubovima. O zdravlju i zdravstvenim životnim navikama mogu naučiti savjetima zdravstvenih radnika tokom kućnih posjeta ili grupnog savjetovanja.
- NVO Agora²⁴- organizacija civilnog društva koja kroz programe neformalnog obrazovanja zasnovane na principima otvorenog obrazovanja jača i kapacitete pojedinaca/ki, posebno mladih kao odgovornih građana koji preuzimaju odgovornost za svoj lični razvoj i razvoj zajednice. Nemaju posebne programe rodne transformacije za mlade.

Neki od programa rodne transformacije koji su više usmjereni na podizanje svijesti javnosti su: zajedničke aktivnosti povodom obilježavanja 16 dana aktivizma protiv rodno zasnovanog nasilja i akcije na ulici 8. marta za podizanje svijesti javnosti, posebno među mladima o rodno zasnovanom nasilju i mehanizmima zaštite, kao i o pojedinačnim slučajevima nasilja.

²⁰ <https://www.vivezene.ba/programi.htm>

²¹ <https://www.fondacijatz.org/page/40/1067>

²² <http://toc.ba/program/>

²³ <https://www.sos-ds.ba/>

²⁴ <http://agoracentar.org/>

Većina preporuka predstavnika/ca nevladinih organizacija koje rade sa mladima i vezano za usluge koje nedostaju, kada su u pitanju rodna ravnopravnost i mentalno zdravlje mladih, reakcije mladih na rodnu diskriminaciju i nasilje, bile su: organizovanje porodičnog savjetovanja koje je važno i nedostaje; organizovati edukaciju mladih o njihovim pravima i edukaciju o liječenju LGBTI mladih (takođe za psihologe); zajednicu treba senzibilisati za prava LGBTI osoba; podržavanje i izgradnju inicijativa koje će promovisati solidarnost s marginalizovanim i ranjivim skupinama mladih ljudi; imati više usluga koje su dostupne mladima u ruralnim područjima o mentalnom zdravlju i rodnoj ravnopravnosti i raditi na doseg mladima iz ruralnih područja koji su marginalizovani. To dokazuju neki citati sagovornika/ca:

„Porodično savjetovanje je važno, naše društvo još nije otvoreno za takvu vrstu podrške, još uvijek postoji stigma...S druge strane, veliki broj ljudi obraća se NVO-ima za podršku, a NVO nemaju dovoljno kapaciteta da pruže onoliko podrške u mentalnom zdravlju koliko postoji potreba u zajednici.“ **Jasna Zečević, Izvršna direktorica Viva žene Tuzla**

"Postoji vrlo malo programa za zaštitu mentalnog zdravlja za mlade, posebno u ruralnim područjima, briga o mentalnom zdravlju i dalje je tabu i stigmatizirana." **Nina Zupan, Osnivačica i aktivistkinja u Omladinskom pokretu Revolt i Koordinatorica za mlade u World Vision Tuzla**

„LGBTI osobe su nevidljive i potrebna im je zaštita. Potrebno je edukovati sve kako se ponašati prema LGBTI osobama, npr. psiholog ne zna kako se odnositi prema ovoj grupi. Neformalno obrazovanje je vrlo važno; zajednicu treba senzibilisati za prava LGBTI osoba. Naše društvo je homofobično, prisutno je nasilje u porodici. Za nas je vrlo važno izgraditi solidarnost za ranjive mlade ljude.“ **Dajana Bakić, Izvršna direktorica, Tuzlanski otvoreni centar TOC**

„Mnogi mladi ljudi su na rubu egzistencije, boje se reagovati na diskriminaciju i nepravdu. Ne postoji solidarnost, aktivizam na mikro nivou je lakši i kao takav djeluje. To ne funkcioniše na makro nivou, jer se takođe događa politizacija NVO-a.“ **Miralem Tursinović, Direktor Omladinskog resursnog centra ORC Tuzla**

Takođe, jedan od uobičajenih odgovora bio je da je **situacija s pandemijom Covid 19 malo približila područje mentalnog zdravlja mladima**. Briga o mladima i briga o emocijama, od kako je započela pandemija postaje izraženija, pa ovaj vremenski period može biti dobar trenutak da se više radi na smanjenju stigme u zaštiti mentalnog zdravlja i zaštiti mladih.

Većina intervjuisanih istakla je problem nedovoljne primjene politika i strategija koje se odnose na mlade i rodnu ravnopravnost i nejasne uloge i odgovornosti za praćenje te provođenja strategija.

4. Zaključci i preporuke

U ovom dijelu su predstavljeni zaključci i preporuke o poteškoćama i problemima u nadležnosti i kapacitetu lokalnih vlasti i institucija, nevladinih organizacija za implementaciju mehanizama za uspostavljanje rodne ravnopravnosti, brige za mentalno zdravlje mladih, pružanja usluga za mlade na polju zaštite mentalnog zdravlja.

4.1. Zaključci

- Lokalne zajednice u BiH vrlo često imaju zakonske akte usklađene sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, ali problem se javlja kod primjene usklađenih odredbi u institucijama, kao i kod strateškog planiranja. Većina strategija i strateških dokumenata opisanih u ovoj analizi djelomično su rodno osjetljivi i evidentno je da svi novi dokumenti koji su nedavno usvojeni ili su u procesu usvajanja, nastoje uključiti principe rodne ravnopravnosti. Očigledno je da su prava i potrebe muškaraca i žena de jure itekako pokrivena. Kada je riječ o onome što se događa u praksi, ne realizuje sve u skladu s ovim zakonima. Iako su postojeći institucionalni mehanizmi adekvatni, na papiru ih većina javnih službenika/ca nije svjesna niti da kao primjer koriste Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o zabrani diskriminacije, uključujući sudije i tužioce koji nemaju dovoljno iskustva sa primjenom ova dva zakona. Na polju zaštite i prevencije nasilja u porodici, de facto situacija nije u skladu sa zakonima i protokolima.
- Ono što nedostaje u Tuzli i Tuzlanskom kantonu su lokalni Gender akcioni planovi. Posljednji Gender akcioni plan za Tuzlu istekao je 2017. godine. Izrađen je 2013. godine za period 2014-2016. godina. Prema odgovorima troje intervjuisanih za ovu analizu, proces izrade novog Gender akcionog plana, pokrenuta je inicijativa u lokalnoj zajednici Tuzla, a aktivisti/kinje i istraživači/ce opravdano imaju velika očekivanja od onoga što će ponuditi, ali je proces izrade djelomično usporen i obustavljen zbog pandemije.
- Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost koji su identifikovani su: Komisija za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona koja je u periodu od oktobra 2019. do marta 2021. godine održala ukupno 16 sjednica / sastanaka i javno objavila na web stranici Vlade TK poziv za svaku sjednicu sa detaljnim dnevnim redom i pitanjima o kojima se raspravlja na svakom sastanku. Kada je riječ o lokalnom nivou, Komisija za ravnopravnost spolova Gradskog vijeća Tuzla imenovana je na svojoj 3. redovnoj sjednici Gradsko vijeće Tuzla, 25. februara 2021. Budući da je komisija nedavno osnovana, nismo mogli analizirati njihov rad. Prethodna Komisija za ravnopravnost spolova na lokalnom nivou (Grad Tuzla), prema mišljenju intervjuisanih u ovoj analizi, bila je nefunkcionalna i ne može se reći da je osnovana komisija radila adekvatno i kontinuirano. Kada je riječ o članstvu u ovim komisijama, postoji problem kao što je nedostatak stalnog člana/ice Komisije za ravnopravnost spolova i na lokalnom i na kantonalnom nivou koji može pružiti stručno obrazovanje i informacije rotirajućim članovima i članicama komisija.
- Drugi institucionalni mehanizam je Koordinaciono tijelo za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Tuzlanskom kantonu. Ključni akteri za organizaciju sastanaka Koordinacionog tijela za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici i za izvještavanje o provođenju Akcionog plana za provođenje Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u 2019. godini su

Udruženje građana "Vive Žene" Tuzla u saradnji sa Ministarstvom rada, socijalne politike i povratka Tuzlanskog kantona. Ovo Ministarstvo dostavlja izvještaje Gender centru Federacije BiH.

- Institucije u Tuzlanskom kantonu nemaju mnogo programa usluga koje bismo mogli okarakterizirati kao programe ili intervencije za rodnu transformaciju. U svakom slučaju, malo je primjera dobre prakse, a jedan od njih je Protokol intervencija u slučajevima nasilja u porodici za Tuzlanski kanton sa Akcionim planom kao dokumentom, zajedno sa svojim Koordinacionim tijelom za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u Tuzlanskom kantonu. No, prema nalazima iz intervjua, iako je Protokol o prevenciji nasilja u porodici izvrstan dokument, većina žena ga ne vidi na djelu kada doživljavaju i prijavljuju nasilje, većina žena nije svjesna svojih prava i potpuno im nije poznata naredba o zaštiti.
- Većina intervjuisanih istakla je problem nedovoljne primjene politika i strategija koje se odnose na mlade i rodnu ravnopravnost i nejasne uloge i odgovornosti za praćenje provođenja strategije.
- U svim institucijama i organizacijama civilnog društva koje spadaju u domen pomagačke profesije i neposrednog rada s ljudima, žene su uglavnom zaposlene. Nedostaje muškaraca koji će raditi s ljudima u pomagačkim profesijama. Više je žena koje su zainteresovane za ovu vrstu posla, više je žena koje pohađaju fakultet za poremećaje u ponašanju, specijalno obrazovanje i rehabilitaciju, a nedostaje više muških studenata.
- Kada su u pitanju odnosi moći i ko ima pristup resursima u različitim institucijama / organizacijama, ko je na rukovodećim pozicijama u institucijama / organizacijama i ko donosi odluke uglavnom muškarci ili žene, rezultati obuhvaćeni intervjuima su različiti. Na univerzitetima (takođe onima koji spadaju u domen struke koja pomaže) donosioci odluka i oni koji imaju pristup resursima u institucijama su muškarci. Ista situacija je u institucijama koje se bave mentalnim zdravljem mladih, kao i u Vladi Tuzlanskog kantona. Na osnovu podataka prikupljenih na web stranici Vlade Tuzlanskog kantona, samo je jedna osoba žena Ministarka od 12 ministarstava. U gradu Tuzli predstavljena struktura ukazuje na uravnoteženo učešće oba pola među zaposlenima, na vrlo visok stepen ravnopravnosti žena i muškaraca na rukovodećim pozicijama. Situacija u svim organizacijama civilnog društva sa područja Tuzlanskog kantona, koje su bile uključene u ovo istraživanje i analizu, je da su žene na višim i rukovodećim pozicijama u organizaciji i stoga imaju veći pristup resursima i u boljem položaju za donošenje odluka. Činjenica da u tim organizacijama radi više žena nego muškaraca je u velikoj mjeri povezano s tim da organizacije se bave poslovima koji su u domeni pomagačke struke.
- Što se tiče javnih ustanova za mentalno zdravlje u Tuzli, postoji Centar za mentalno zdravlje Tuzla koji ima multidisciplinarni tim od 17 zaposlenih, uglavnom mlađih ljudi otvorenih za učenje i napredovanje koji su senzibilizirani za potrebe i prava LGBT populacije. Postoji i Klinika za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla, ali glavni problem je što na ovoj klinici nema kreveta za djecu i adolescente. Preciznije, svake godine u akutnoj zoni, zbog hitnosti slučaja (pokušaji samoubistva, agresivno ponašanje, psihotični poremećaji, itd.). Liječnici su prisiljeni hospitalizovati maloljetnike uz pristanak roditelja i upoznati se s rizikom smještaja u akutni zona sa odraslim psihijatrijskim pacijentima, što dodatno povećava mogućnost neželjenih i slučajnih situacija. Druga mogućnost je da neka djeca i adolescenti moraju ići na odgovarajuća odjeljenja u Sarajevu ili Banja Luci, što im otežava kontakt sa porodicama.
- Kada je riječ o strategijama i politikama na polju mentalnog zdravlja i koliko oni doprinose destigmatizaciji mentalnog zdravlja mladih, u ovoj oblasti treba još da se radi. Zdravstveni

system se mora više usredsrediti na mentalno zdravlje, kroz uspostavljanje posebnog odjela koji će se baviti mentalnim zdravljem u postojećem Ministarstvu zdravlja i/ili usvajanjem zakona o mentalnom zdravlju koji nedostaje.

- Što se tiče potreba za mentalnim zdravljem za mlade žene i muškarce i usluga koje pružaju institucije, jedno od zapažanja bilo je da će žene vjerovatnije potražiti pomoć kada se suoče sa problemima mentalnog zdravlja i svjesnije su važnosti zaštite mentalnog zdravlja. Muškarci će vjerovatnije potražiti pomoć kada je u pitanju ovisnost, ali za ostale poremećaje, posebno socijalne poremećaje, žene će vjerovatnije potražiti pomoć. Alkoholizam i klađenje postaju sve češći problem među mladim ljudima, alkoholizam i među ženama i među muškarcima. Prema zapažanju organizacija civilnog društva koje rade sa mladima na mentalnom zdravlju, jaz koji postoji u podršci i uslugama na polju mentalnog zdravlja mladih povezan je sa edukacijom o seksualnom i reproduktivnom zdravlju, savjetovanjem o omladinskim odnosima i partnerstvima (priprema za brak) kao i prevencija i obrazovanje u vezi sa zaštitom mentalnog zdravlja uopšte. Ovo se mora uzeti u obzir prilikom dizajniranja rodno osjetljivih i transformativnih programa u institucijama za mentalno zdravlje koje se bave mentalnim zdravljem mladih.
- Svijest stanovništva je slaba o važnosti problema u mentalnom zdravlju i patnjama ljudi s mentalnim poremećajima ili invaliditetom zbog ovih poremećaja. Postoji negativan stav stanovništva prema osobama s mentalnim poremećajima s negativnom medijskom pokrivenošću, koji često na stereotipan i senzacionalistički način govore o mentalnom zdravlju i mentalnim poremećajima, što ima značajan uticaj na javno mnijenje.
- Nedostaje informacija u zajednici koje pružaju podršku kada je u pitanju zaštita mentalnog zdravlja, kao i nedostatak informacija o trenutku kada vršnjaci / porodice trebaju prepoznati potrebu za profesionalnim tretmanom. Mladima i njihovim porodicama treba pružiti više informacija o uslugama koje postoje u zajednici.
- Prema zapažanjima organizacija civilnog društva, posljednjih godina (a posebno od pojave COVID 19) sve više i više odraslih i mladih obraća se za pomoć, s brojnim poteškoćama u funkcionisanju mentalnog zdravlja, a posebno sa generalno lošim načinima upravljanja stresom kao i poremećajima povezanim do anksioznosti, napadaja panike, depresije. Mladi su uglavnom nezadovoljni sobom, imaju nisko samopouzdanje i samopoštovanje, evidentan je i porast upotrebe psihoaktivnih supstanci - sve to kao reakcija na stres kojem su izloženi u odrastanju u BiH društvu. Uprkos povećanju broja ljudi koji se obraćaju za podršku u mentalnom zdravlju, svjesni smo i primjećujemo da je stigma povezana s mentalnim zdravljem u našem društvu i dalje velika i ima snažan negativan uticaj na većinu ljudi.
- Saradnja između nevladinih organizacija koje pružaju usluge u mentalnom zdravlju i javnih institucija koje rade na polju mentalnog i socijalnog zdravlja (poput centara za mentalno zdravlje, psihijatrijskih klinika, centara za socijalni rad) uglavnom se odnosi na projekte ili usluge koji se finansiraju iz sredstava NVO putem različitih donatora, što predstavlja nesigurnost u kontinuitetu i obimu pružanja usluga podrške građanima. To bi se moglo prevladati sistemskom podrškom - finansiranjem (dijelom) usluga od strane vlade.

4.2. Preporuke

- Potrebno je usvojiti lokalne Gender akcione planove u Tuzlanskom kantonu, koji bi bili najefikasniji mehanizam za provođenje obaveza iz Gender akcionog plana BiH i Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Prvi korak bi bilo opsežno statističko istraživanje položaja, potreba i broja muškaraca i žena u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, uključujući informacije o platama, zdravlju, socijalnim službama, uključujući broj muškaraca i žena na pozicijama moći u privatnom, političkom i javnom sektoru. Drugi korak bi bio izrada Gender akcionih planova za Tuzlanski kanton i grad Tuzlu na osnovu stvarnih potreba i problema muškaraca i žena na ovom području.
- Proces stvaranja lokalnih Gender akcionih planova za Tuzla i Tuzlanski kanton treba da vode nadležne institucije na lokalnom i kantonalnom nivou (poput Ministarstva rada, socijalne politike i povratka Tuzlanskog kantona), ali u procesu razvoja i izrade nacrtu Gender akcionih planova, vrlo je važno uključiti sve relevantne zainteresovane strane, posebno organizacije civilnog društva koje rade na pitanjima rodne ravnopravnosti u Tuzli i Tuzlanskom kantonu. To je u velikoj mjeri u skladu sa Strateškim ciljem 3 Gender akcionog plana BiH, i jednim od prioritetnih područja III.2. Saradnja sa organizacijama civilnog društva, socijalnim partnerima, akademskom zajednicom koja naglašava da institucionalni mehanizmi za rodna pitanja prepoznaju organizacije civilnog društva, socijalne partnere i akademsku zajednicu kao svoje stvarne partnere u postizanju rodne ravnopravnosti u BiH i moraju se značajniji naponi uložiti na poboljšanje modela uspostavljanja saradnje sa nevladinim organizacijama i drugim organizacijama civilnog društva.
- Promjena trenutnih mehanizama kako bi se osigurao stalni član/ica komisije za rodnu ravnopravnost na lokalnom i kantonalnom nivou koji može pružiti obrazovanje i informacije rotirajućim članovima je takođe bitna.
- Podsticanje primjene postojećih institucionalnih mehanizama, tj. Zakona o ravnopravnosti spolova - promocija rodne ravnopravnosti u svim obrazovnim institucijama, izrada nastavnih planova i programa za osnovno, srednje i visoko obrazovanje koji bi osigurali provođenje zakona je neophodno. Obrazovanje i podizanje svijesti o dostupnim institucionalnim mehanizmima od najveće je važnosti za zaposlene u javnim institucijama i širu javnost.
- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici treba proširiti i obuhvatiti nasilje nad ženama van braka ili pravnog partnerstva. Važno je osigurati da lokalna i kantonalna vlada poštuje odredbe Istanbulske konvencije (tj. finansiranje sigurnih kuća itd.).
- Komisija za jednakopravnost spolova Skupštine Tuzlanskog kantona svojim radom može doprinijeti rodno transformativnom pristupu u nekim programima koje pruža Vlada Tuzlanskog kantona. Vrlo je važno da ova Komisija prepoznaje sve ključne aktere koji se bave rodnom ravnopravnošću u zajednicama Tuzlanskog kantona kao dobar i važan resurs, posebno nevladine organizacije koje rade na rodnoj ravnopravnosti i koje imaju stručnost u radu na rodno osjetljivim i transformativnim programima, kao i za rad u partnerstvu sa NVO-ima kada planiraju rodne transformativne intervencije u svojim zajednicama. To je prilika za NVO da implementiraju programe rodne transformacije u partnerstvu s institucijama koje bi bile podržane finansijski od javnih institucija, gdje NVO imaju stručnost u radu na rodno osjetljivim i transformativnim programima. Takođe je važno podržati i pratiti novoformiranu Komisiju za ravnopravnost spolova Gradskog vijeća Tuzla.

- Potrebno je poboljšati komunikaciju, razmjenu informacija, saradnju i međusobnu podršku u radu između rodno institucionalnih mehanizama na različitim nivoima. Prema podacima dobijenim na terenu, prisutna je nedovoljna komunikacija između institucionalnih mehanizama o rodnom pitanju na različitim nivoima. To se posebno odnosi na Gender centar FBiH i Agenciju za ravnopravnost spolova na nivou BiH, koji nemaju dovoljno kontakta s institucionalnim mehanizmima na kantonalnom ili lokalnom nivou.
- Strategije se moraju razviti u skladu s novim zakonodavstvom koje reguliše proces strateškog planiranja u FBiH kao što su Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH, Uredba o izradi strateških dokumenata u FBiH i Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u FBiH. Novi normativni okvir obavezuje na prilagođavanje internih akata i postupaka upravnih tijela u Federaciji BiH na svim nivoima kako bi uskladili svoj rad sa obavezama definisanim Zakonom i propisima. Provođenje Uredbe o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, praćenju i izvještavanju u FBiH zahtijeva izmjenu i / ili usvajanje novih zakona koji regulišu procedure za planiranje, monitoring, ocjenu i izvještavanje o strateškim dokumentima.
- Potrebno je pronaći način da se muškaraca uključi/radi u oblasti pomagačke struke, a ti poslovi najčešće uključuju rad sa osobama sa poremećajima u ponašanju, prevenciju nasilja, zaštitu mentalnog zdravlja i slično.
- Potrebno je baviti se područjem mentalnog zdravlja, uključujući mentalno zdravlje mladih na zakonodavnom nivou u FBiH, pa je stoga izrađen nacrt Zakona o mentalnom zdravlju u FBiH, koji je još uvijek u proceduri i još uvijek nije zvanično usvojen. Područje zaštite mentalnog zdravlja, kao specifično područje u kojem se socijalna zaštita i liječenje mentalnih poremećaja ukrštaju i poklapaju, i kao takvo mora biti predmet reformi i poboljšanja. Zaštita mentalnog zdravlja je dio zdravstvene zaštite od interesa na svim nivoima zdravstvene zaštite i koji uključuje sistem socijalnih, grupnih i individualnih mjera, usluga i aktivnosti za održavanje i unapređenje mentalnog zdravlja, prevenciju i rano otkrivanje bolesti, pravovremeno liječenje i zdravstvena zaštita i psihosocijalna rehabilitacija.
- Važno je podržati projekat pod nazivom Rekonstrukcija Odjeljenja za dječju i adolescentnu psihijatriju koji predstavlja kapitalno ulaganje koje utiče na poboljšanje socijalnog standarda najugroženijeg dijela stanovništva, poput djece i adolescenata. Otvaranjem specijaliziranog odjeljenja na Klinici za psihijatriju Univerzitetskog medicinskog centra Tuzla, ovaj problem bi se riješio dugoročno i postigla bi se finansijska ušteda iz Tuzlanskog kantona koja ide na ove potrebe. Postojanje odjela za dječju i adolescentnu psihijatriju na Klinici za psihijatriju u Tuzli bilo bi dostupno gravitirajućem stanovništvu iz drugih kantona.
- Svaki zdravstveni centar treba imati dječjeg psihijatra. Treba povećati broj dječjih i adolescentskih psihijatara u domovima zdravlja. Na biroima ima dovoljno edukovanih ljudi sa relevantnim kvalifikacijama a koji nemaju priliku da rade u polju mentalnog zdravlja.
- Potrebno je više raditi sa školama - promovisati zaštitu mentalnog zdravlja u školama, a vrlo je važno da u školama postoje psiholozi koji se bave ovom temom, koji zaista rade posao psihologa, a ne administrativne poslove. Od posebne je važnosti saradnja sa školskim i predškolskim ustanovama sa naglaskom na prevenciji i ranom otkrivanju razvojnih poremećaja i poremećaja u ponašanju, zloupotrebi psihoaktivnih supstanci i vršnjačkom nasilju.
- Potrebno je uvesti seksualno obrazovanje i reproduktivno zdravlje u školama ili da se te teme obrađuju na radionicama za mlade, kao i savjetovanje o vezama za mlade i partnerstvima (priprema za brak). Škole su dobar prostor za provođenje rodno transformativnih programa poput rodno zasnovanog nasilja i vršnjačkog nasilja.

- Bračno i porodično savjetovanje je također vrlo važno, a nedostaje kao usluga, kao i podrška mladim ženama nakon poroda, kada dožive pobačaj - vrlo zanemarene teme i ovo nije pokriveno uslugama kada su u pitanju usluge za mlade ljude u oblasti mentalnog zdravlja.
- Važno je provoditi programe za promociju mentalnog zdravlja i važnost ranog prepoznavanja mentalnih poremećaja kod mladih u zajednici, a sve u cilju smanjenja stigme i uključivanja u pravovremeni i rani tretman svih mentalnih poremećaja. Situacija s pandemijom Covid 19 malo je približila područje mentalnog zdravlja mladima. Briga o mladima i briga o emocijama je povećana od kako je započela pandemija, pa ovaj vremenski period može biti dobar trenutak da se više radi na smanjenju stigme o zaštiti mentalnog zdravlja mladih.
- Zdravstveni sektor treba da radi zajedno sa civilnim društvom i sektorom obrazovanja kako bi se poboljšale usluge koje doprinose zaštiti i poboljšanju mentalnog zdravlja mladih. Potrebno je provesti intenzivnu i dugoročnu kampanju protiv stigme kroz koju bi građani Tuzlanskog kantona bili informisani, edukovani i ohrabreni da potraže pomoć kada je njihovo mentalno zdravlje u pitanju. Bilo bi vrlo važno da se takve kampanje provode u saradnji između vladinog sektora (posebno institucija koje se bave mentalnim zdravljem i pružanjem socijalnih usluga) i nevladinog sektora koji ima dugogodišnje iskustvo u radu na zaštiti i unapređenju mentalnog zdravlja mladih ljudi.
- Nevladine organizacije imaju važnu ulogu u zajednici kada je u pitanju pružanje usluga mentalnog zdravlja mladima i rodne transformirajućih usluga. Važno je podržati inicijative nevladinih organizacija kao što su: edukacija mladih o njihovim pravima i edukacija o pružanju podrške LGBTI mladima (takođe za psihologe); imati više usluga koje su dostupne mladima u ruralnim područjima i raditi na dosegu mladih iz ruralnih područja koji su takođe marginalizovani. Zajednicu treba senzibilizirati za prava LGBTI osoba, stoga je važno podržati inicijative koje će promovisati solidarnost s marginalizovanim i ranjivim skupinama mladih ljudi. Nevladine organizacije moraju biti prepoznate kao vrlo važni akteri i kao pružaoci usluga u socijalnoj zaštiti i mentalnom zdravlju mladih i rodno transformirajućim uslugama, te kao takve moraju imati sistemsku podršku - financiranje (dio) usluga od strane vlade.
- Prilika za sve zainteresovane strane u zajednici može biti dobra međusektorska saradnja između nevladinih organizacija i javnog sektora koji se bave mentalnim zdravljem. Važno je organizovati više javnih i zagovaračkih programa koji će promovisati ulogu Centra za mentalno zdravlje i nevladinih organizacija koje pružaju ove usluge, kao i važnost ranog otkrivanja mentalnih poremećaja i njihovog liječenja, a sve u cilju smanjenja stigme o zaštiti mentalnog zdravlja. Nevladine organizacije u saradnji sa akterima iz javnog sektora mogu organizovati više akcija za podizanje svijesti javnosti o pravima LGBTI osoba, o rodno zasnovanom nasilju i mehanizmima zaštite, kao i o pojedinačnim slučajevima nasilja.

5. Prilozi

5.1. Lista dokumenata u analizi o rodnoj ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih u Tuzlanskom kantonu

NO	DOCUMENT
1	PROJEKTNI PRIJEDLOG “MLADI AGENTI DRUŠTVENIH PROMJENA”
2	LOGIČKI OKVIR
3	ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI POLOVA BIH
4	ZAKON O ZAŠTITI OD NASILJA U PORODICI FBiH
5	GENDER AKCIONI PLAN (POSLEDNJI VAŽEĆI DOKUMENT) ZA TUZLU
6	GENDER AKCIONI PLAN BIH (2018 – 2022)
7	ZAKON O ZABRANI DISKRIMINACIJE U BIH
8	ZAKON O MLADIMA FEDERACIJE BiH
9	ZAKON O ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI FBiH
10	STRATEŠKI PLAN O ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI U FBiH 2008-2018 (POSLEDNJI VAŽEŽI DOKUMENT U OVOJ OBLASTI)
11	POLITIKA I STRATEGIJA ZAŠTITE I UNAPREĐENJA MENTALNOG ZDRAVLJA U FEDERACIJI BOSNE I HERCEGOVINE
12	PROTOKOL INTERVENCIJA U SLUČAJEVIMA NASILJA U PORODICI ZA TUZLANSKI KANTON SA AKCIONIM PLANOM ZA PREVENCIJU I BORBU PROTIV NASILJA U PORODICI ZA TUZLANSKI KANTON 2019-2020
13	STRATEGIJA I AKCIONI PLAN ZA MLADE GRADA TUZLA 2017-2026
14	STRATEGIJA INTEGRISANOG RAZVOJA ZA GRAD TUZLA 2012-2026 (REVIDIRANA ZA PERIOD 2019-2021)
15	STRATEGIJA INTEGRISANOG RAZVOJA ZA TUZLANSKI KANTON 2021-2027 NACRT
16	STRATEGIJA I AKCIONI PLAN ZA MLADE TUZLANSKOG KANTONA 2021-2027 NACRT

5.2. Lista učesnika/ca u analizi o rodnoj ravnopravnosti i mentalnom zdravlju mladih u Tuzlanskom kantonu

Br.	Ime I prezime	Organizacija i pozicija	Metod	Datum
1.	Selma Aličić	OCD Amica Educa, Izvršna direktorica	Intervju	15.02.2021.
2.	Ivona Erdeljac	OCD Amica Educa, Programska direktorica	Intervju	15.02.2021.
3.	Selma Mustačević,	OCD Amica Educa, Kordinatorica za Gender projekte	Intervju	15.02.2021.
4.	Dina Bajraktarević	Vijeće mladih Tuzla, Članica Upravnog odbora Vijeća mladih	Intervju	23.02.2021.
5.	prim dr. Zlatko Kalabić	Centar za mentalno zdravlje Tuzla Komisija za ravnopravnost polova Grada Tuzla Direktor Centar za mentalno zdravlje Tuzla Član Komisije za ravnopravnost polova Grada Tuzla	Intervju	23.02.2021.
6.	Miralem Tursinović	Omladinski resursni centar ORC Tuzla Direktor ORC Tuzla	Intervju	23.02.2021.
7.	Nina Zupan	Omladinski pokret Revolt World Vision Tuzla Osnivačica i aktivistica Revolta-a Kordinatorica za mlade World Vision Tuzla office	Intervju	23.02.2021.
8.	Suada Selimović	Ministarstvo za rad, socijalnu politika I povratak Tuzla kanton Stručna savjetnica	Online Intervju	24.02.2021.
9.	Mira Vilušić	OCD Horizonti Ekspertica i savjetnica za zaštitu ženskih ljudskih prava	Online Intervju	25.02.2021.
10.	prof.dr.sc. Vesna Bratovčić	Univerzitet u Tuzli, vandredna profesorica na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu, prorektorica za međuuniverzitetsku saradnju u zemlji i inostranstvu	Online Intervju	25.02.2021.
11.	prof. dr. Mevludin Hasanović,	Klinika za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla Šef Odjela socijalne psihijatrije na Klinici za psihijatriju Univerzitetskog kliničkog centra Tuzla	Online Intervju	25.02.2021.
12.	Jasna Zečević	OCD Viva žene Tuzla Izvršna direktorica Viva žene Tuzla	Online Intervju	02.03.2021.
13.	Mersiha Idrizović	Služba za kulturu, sport, mlade i socijalnu zaštitu, Grad Tuzla Stručna savjetnica za pitanja mladih	Upitnik u pisanoj formi	02.03.2021.
14.	Vedrana Dautović	OCD Agora Projekt Asistentica	Upitnik u pisanoj formi	03.03.2021.

15.	Azra Okić	Komisija za jednakopravnost spolova Skupština Tuzlanskog kantona Predsjednica komisije	Upitnik u pisanoj formi	03.03.2021.
16.	Mirza Mujezinović	OCD Fondacija Tuzlanske zajednice Projekt coordinator za omladinsku banku	Online Intervju	03.03.2021.
17.	Dajana Bakić	OCD Tuzlanski otvoreni centar TOC Izvršna direktorica	Online Intervju	04.03.2021.
18.	Almir Zulić	SOS Dječija sela Gračanica Izvršni direktor SOS Dječija sela Gračanica	Online Intervju	05.03.2021.
19.	Lejla Elezović	Ministarstvo kulture, sporta i omladine Tuzlanski kanton Pomoćnica ministra sporta i omladine	Online Intervju	07.03.2021.

Prijateljice obrazovanja Amica Educa
Klosterska 13, 7500 Tuzla, BiH
Tel: +387 (0)35 248-910, 257-366
E-mail: info@amicaeduca.ba
www.amicaeduca.ba